

4 Institucionalni i ideološki aspekti muzičke programacije Radio Beograda 1944–1960.¹

Celokupna delatnost Radio Beograda u razdoblju od 1944. do 1960. godine oblikovana je pod uticajem i u međusobnom preseku nekoliko faktora koji se smeštaju u rasponu od najopštijih državnih i društveno-ekonomsko-privrednih do užih institucionalno-organizacionih. Uz poseban fokus na pitanja ideološke uloge radija u društvu i institucionalno pozicioniranje Radio Beograda u medijskoj konstelaciji u zemlji, u ovom radu istražujem muzički program Radio Beograda kroz četiri perioda: 1) u svojevrsnom predzakonskom i predstatusnom razdoblju (1944–1946/47), tj. od obnove rada ove kuće kao ratne stanice do stavljanja radio-difuzije u vlasništvo države i, posledično, ustanovljavanja Radio Beograda za stanicu opštedržavnog značaja; 2) u periodu u kome je Radio Beograd bio u položaju državnog privrednog preduzeća i pod neposrednom i potpunom upravom Komiteta za radio-difuziju Vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije (1946/47–1949/50); 3) u procesu postepenog podružtvljavanja radio-difuzije (1949/50–1952/53), kada su postepeno ukidane savezne nadležnosti i centralizovana koordinacija jugoslovenskih radio-stanica i dovršen

---

1 Razdoblje na koje se ova studija odnosi drugačije je od vremenskog okvira naznačenog u naslovu publikacije čiji je ona sastavni deo zbog specifičnosti istorijata i razvoja radio-difuzije u Jugoslaviji te, posledično, i samog Radio Beograda. Donja granica je pomerena na 1944. godinu, kada je emitovan prvi radio-signal iz obnovljene radio-stanice u oslobođenom Beogradu. Godina 1961. u razvoju radio-difuzije u Jugoslaviji nije relevantna. Prelomnim tačkama tokom (ili krajem) šeste i početkom sedme decenije mogu se smatrati različiti događaji: 1) pokretanje (1956) i/ili ustaljivanje (1959) jedinstvenog Jugoslovenskog radio-programa, čime je Radio Beograd postao deo zajedničkog jugoslovenskog radijskog prostora i na takav način paralelno obavljao dve funkcije: jednu nacionalnu, i drugu međunacionalnu; 2) osnivanje Televizije Beograd (1958), čime je – uz delatnost Televizije Ljubljana, osnovane iste godine, i Televizije Zagreb, utemeljene 1956. godine – bitno promenjena medijska konstelacija u FNRJ te time i status i značaj radija u njoj; 3) zvanično uvođenje samoupravljanja u radio-stanice Zakonom o štampi i drugim vidovima informacija (1960), što je imalo značajne efekte na upravljanje Radio Beogradom; 4) donošenje Ustava (1963), čime su novo društveno uređenje zemlje te, posledično, i organizacija svih državnih i republičkih institucija i sistema upravljanja u njima, regulisani na najvišem zakonskom nivou. U prilogu 1 dat je uporedni pregled zbivanja na polju zakonskog regulisanja radio-difuzije u celokupnom vremenskom rasponu koji su opisani događaji zahvatili. Međutim, gornja granica ovog istraživanja pomerena je na 1960. godinu, jer se to ukazalo kao najpogodnije iz dva razloga: omogućilo je da se gotovo u potpunosti ‘pokrije’ vremenski raspon kome je bio posvećen sam projekt, kao i da se mapira (za relevantne zaključke bila bi potrebna komparativna studija koja bi obuhvatila mnogo pozniji datum od 1960. godine) nov radijski prostor u koji je Radio Beograd 1956. godine stupio zajedno sa drugim republičkim radio-kućama. To, ipak, istovremeno znači da razmatranje dubljih efekata ne samo te nove radijske (i medijske) konstelacije u Jugoslaviji, već i novog zakonskog ustrojstva i institucionalne transformacije jugoslovenskih radio-stanica, ostaje otvoreno za dalja istraživanja.

proces podružtvljavanja radio-difuzije, a Radio Beograd postao republička radio-stanica, i 4) u godinama od zakonskog uvođenja načela društvenog upravljanja u radio-difuziju do zakonskog utemeljenja radničkog samoupravljanja i transformacije radio-stanica u radne organizacije (1952/53–1960), odnosno u početnim godinama novodefinisane medijske konstelacije republičkih radio-stanica i novouspostavljene saradnje između njih.

Ključne reči: Radio Beograd, kulturna ideologija, socijalizam i muzika u Srbiji

Institutional and ideological aspects in programming of the Radio Belgrade 1944–1960

The entire activity of the Radio Belgrade during the period between 1944 and 1960 was developed under the influence and as a result of the mutual intersection of several factors ranging from the general state and social-economic to more specific institutional and organizational ones. With a special focus on aspects of the ideological role of the radio in the society and institutional positioning of the Radio Belgrade within the media constellation in the country, in this study I explore the Radio Belgrade music programme over four periods: 1) before the status and the activities of the Radio Belgrade were legally defined, i.e. from the restoration of its work during World War II until it was proclaimed government property and, accordingly, established as a radio station of a general state importance (1944–1946/47); 2) during the years when Radio Belgrade operated as a state enterprise and was directly and completely governed by the Broadcasting Committee of the federal government (1946/47–1949/50); 3) within the proces of gradual transformation of the broadcasting field from the government into public property, when the state jurisdiction over and centralized coordination of Yugoslav radio stations was diminished in favor of the public ownership of the broadcasting field, and the Radio Belgrade became a Republic radio station (1949/50–1952/53), and 4) during the years from the legal introduction of the public management into the broadcasting field until the legal establishing of workers' self-management and the transformation of radio stations into workers' organizations, i.e. in the initial years of the newly defined media constellation of the Republic radio stations and newly established cooperation between them (1952/53–1960).

Keywords: Radio Belgrade, cultural ideology, socialism and music in Serbia

Celokupna delatnost Radio Beograda u razdoblju od 1944. do 1960. godine oblikovana je pod uticajem nekoliko faktora, od najopštijih državnih i društveno-ekonomsko-privrednih do užih institucionalno-organizacionih. Najpre, u pomenutom periodu i neposredno posle njega državno uređenje zemlje transformisano je od Demokratske Federativne Jugoslavije (1945), preko Federativne Narodne Republike Jugoslavije (u daljem tekstu FNRJ, 1946), do Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1963). Zatim, društveno-ekonomski sistem je preobražen od centralizovanog državnog aparata i institucija koje su u potpunosti bile stavljene pod državnu kontrolu (Ustav iz 1946. godine), preko postepenog smanjivanja uloge države početkom 1950-ih godina i začetka procesa podružljavanja institucija države (izmene Ustavnog zakona iz 1953. godine), do uvođenja radničkog samoupravljanja u njih najvišim državnim aktom (Ustav iz 1963). Najzad, navedene promene bile su u znatnom stepenu povezane sa preusmeravanjima spoljnopolitičkog kursa zemlje od tesne saradnje sa socijalističkim blokom zemalja predvođenih Sovjetskim Savezom, preko naglašene distance Jugoslavije od Kominforma posle rezolucija iz juna 1948. i novembra 1949. godine, potom u pravcu širokog otvaranja zemlje prema inostranstvu – procesa koji je posle pomirenja sa Sovjetskim Savezom (u daljem tekstu SSSR) 1953. godine uključio i socijalističke zemlje Istočne Evrope – do pristupanja Jugoslavije Pokretu nesvrstanih (1961).

Pomenuti procesi reflektovali su se na profilisanje svih državnih nadležnosti, te tako i radio-difuzije. Moglo bi se čak reći da je radio-difuzija bila i svojevrsno privilegovano polje vlasti, jer u tom periodu – ili barem do pojave televizije u Jugoslaviji 1956. godine – sam radio kao medij bio je najmasovnije i najprodornije sredstvo ideološkog, kulturalnog, vaspitnog i edukativnog, manje ili više posredovanog, uticaja države na građanstvo.

U tom pogledu, pozicija Radio Beograda bila je jedinstvena. Budući da je bio lociran u prestonici zemlje, Radio Beograd je u razmatranom periodu, posle svojevrsnog predstatusnog razdoblja (1944–1946/47), najpre dobio status opštedržavne radio-stanice (1946/47), da bi potom postao republička radio-stanica (1951). Promena statusa Radio Beograda predstavljala je posledicu kako prethodno opisanih opštih kretanja na unutrašnjem i spoljnom političkom planu, tako i posebnih različitih međusobnih uodnošavanja konstitutivnih federalnih jedinica i specifičnih potreba svake pojedinačno. Zakonska osnova svih tih transformacija najpre je uticala na izmene u načinu upravljanja Radio Beogradom, hijerarhiji rukovođenja ovom institucijom i izvorima njenog finansiranja, potom na relacije beogradske radio-stanice prema drugim republičkim i lokalnim medijskim kućama, zatim na profilisanje vrste i opsega saradnje među njima te, najzad, i na veoma razgranatu delatnost Radio

Beograda. Na muzičkoj ravni, ta delatnost je obuhvatala programsku politiku i produkciju (javni koncertni i interni /za potrebe snimanja muzike/ studijski rad ansambala radio-stanice).²

U zavisnosti od vizure iz koje se sagledava rad Radio Beograda od 1944. do 1960. godine – zakonsko-statusne, programske, tehničke – moguće je načiniti nekoliko međusobno različitih periodizacija u razvoju ove ustanove posle 1944. godine. Ako se za kriterijum uspostavi ustavno-zakonska regulativa, onda se razvoj Radio Beograda u prvim posleratnim godinama – kao, uostalom, i razvoj svih jugoslovenskih radio-, a od 1956. godine i televizijskih stanica – može sagledati kroz dve faze, “u svetlu ustavnih zahvata koji karakterišu čitav posleratni period” (Maričić, 1994: 28): prva faza obuhvata sve propise i pravna akta doneta na osnovu Ustava od 31. januara 1946, a druga faza sve propise i pravna akta doneta na osnovu Ustavnog zakona od 13. januara 1953. godine. Ustav od 7. aprila 1963. godine označava početak treće razvojne faze jugoslovenske radio-televizije. Međutim, donjom granicom navedene periodizacije izostavljeno je razdoblje od novembra 1944. godine, kada je pokrenuta radio-stanica u oslobođenoj prestonici,³ do 17. aprila 1946. godine, kada je doneta Uredba o organizaciji radio-difuzne službe, kao prvi zakonski akt kojim je regulisana radio-difuzija u FNRJ. Očekivano, Uredba je doneta tek nakon što su se stekli legitimni ustavni okviri za zakonodavnu funkciju Narodne skupštine. Ipak, čini se da i svojevrsno “prelazno” razdoblje – neposredno posle oslobođenja Beograda i pre zvanične zakonske regulacije radio-difuzije, kada je zakonodavnu vlast u Jugoslaviji imalo Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije (u daljem tekstu AVNOJ), a od 7. marta 1945. godine i privremena Vlada, te i Narodna Skupština Demokratske Federativne Jugoslavije – treba uzeti u obzir. To je, uostalom, učinjeno i u trenutno najobimnijoj i najsveobuhvatnijoj studiji posvećenoj istoriji zakonodavstva o radio-difuziji u Jugoslaviji (Pustišek, 1987: 147–177).⁴

2 U studiji ću ukazati na osobenosti muzičkog programa radija, sa prevashodnim naglaskom na umetničku muziku, dok ću produkcijsku aktivnost razmatrati isključivo u funkciji teme rada budući da su umetnički muzički ansambli Radio Beograda imali svoje specifične razvojne putanje koje su već bile predmet istraživanja (cf. Simić Mitrović, 1988). S obzirom na činjenicu da programi štampani u radijskim časopisima, koji predstavljaju osnovni izvor materijala za ovu studiju, često nisu bili sprovedeni u praksi, te da ne postoje gotovo nikakvi podaci o tim izmenama, sve zaključke koji se u nastavku teksta odnose na programsku analizu treba primiti sa izvesnom rezervom.

3 U dostupnoj literaturi naišla sam na dva datuma koja se smatraju zvaničnim početkom rada obnovljene beogradske radio-stanice: 9. novembar (cf. *Радио Београд: илустровани часопис са редовним програмом радио-станице на средњим и кратким таласима*, 1 1945/1: 9) i 10. novembar (cf. Булатовић, 1979: 40. i Simić Mitrović, 1988: 54).

4 U Pustišekovoj studiji ratne godine se ne obrađuju kao zaseban period u razvoju radio-difuzije, verovatno stoga što za rad stanica u ratnim uslovima “prirodno, nije bilo nekih zakonskih propisa” (Pustišek, 1987: 147). Jedino telo koje je u ratnim i neposrednim poratnim godinama imalo unekoliko nadređenu poziciju u odnosu na jugoslovenske radio-stanice bio je TANJUG, osnovan 5. novembra 1943. godine sa zadatkom da “štampu, radio stanice i druge ustanove i lica snabdeva vestima i novinskim materijalima iz zemlje i inostranstva i da obaveštava inostranstvo o važnijim događajima u Jugoslaviji” (Pustišek, 1987: 148).

Periodizacija bazirana na razvoju programa Radio Beograda od kraja Drugog svetskog rata do početka šezdesetih godina 20. veka obuhvata tri faze (Булатовић, 1979: 40–43): od 1944. do “uglavnom” 1949. godine – period obeležen prvenstveno ratnim zadacima i konsolidacijom snaga na svim poljima radijskog delovanja, potom od 1948. do 1955. godine – razdoblje u kojem dolazi do zahteva za proširenjem funkcija radija te, posledično, i za kvantitativnim (težnja ka celodnevnom programu i širenje kadrovskih potencijala) i kvalitativnim (obučavanje kadrova, stvaranje osnova govornog i muzičkog programa, utemeljenje i diferencijacija informativnih, kulturnih /muzičkih, literarnih, dramskih/, obrazovnih i drugih emisija, institucionalizacija umetničkih ansambala) sazrevanjem radija, i, najzad, od 1955. do 1965. godine – što je “nova faza savremenog, modernog radija, koji i po svojim svojstvima i kompleksnim funkcijama postaje potpuni radio našeg vremena” (Булатовић, 1979: 41).

Tehnički razvoj Radio Beograda od kraja Drugog svetskog rata do početka šezdesetih godina 20. veka obuhvata dve faze. Prva faza (1944–1948/49) predstavlja period “grčevitog ponovnog rađanja Radio Beograda” (Жижић, 1979: 59). Izgradnja novog studija, dobijanje novih radnih prostorija u kojima se Radio Beograd nalazi i danas, nabavka savremene opreme i puštanje u rad predajnika od 150kW na početku druge faze (1948/49–1965) predstavljaju “anticipaciju daljeg osavremenjavanja i procvata ove ustanove u tehničkom [...] domenu” (Жижић, 1979: 59). Uprkos tim dobrim razvojnim izgledima, Radio Beograd je do kraja šeste decenije imao dosta poteškoća u obezbeđenju jačine svog signala zbog ometanja koja su dolazila najpre od istočnonemačke vojne radio-stanice RIAS, a potom i od Radio Sevilje. Taj problem u potpunosti je rešen puštanjem u pogon predajnika od 2000 kW na samom kraju 1965. godine, čime počinje treća posleratna etapa tehničkog razvoja ove ustanove.

Sledstveno prethodno rečenom, muzičku programaciju Radio Beograda moguće je podjednako utemeljeno razmatrati kroz nekoliko različitih razdoblja u zavisnosti od težišta istraživačkog fokusa, odnosno od toga koja vrsta međuzavisnosti između muzičkog programa ove medijske kuće i njenih ‘spoljašnjih’ uticaja se postavlja u prvi plan. U ovom radu odlučila sam se za periodizaciju kojom se spajaju dve perspektive. S jedne strane, to je zakonska regulativa kojom su formalizovane promene u društvenom uređenju zemlje, jer se, u skladu sa tim kretanjima, menjala celokupna radio-difuzna situacija u zemlji, status Radio Beograda, način rukovođenja njime, kao i programska orijentacija ove medijske kuće. S druge strane, to su različiti načini zakonskog ili dobrovoljnog organizovanja saradnje između jugoslovenskih radio-stanica. Periodizacija koju ću slediti obuhvata:

- 1) muzičku programaciju Radio Beograda u svojevrsnom predzakonskom i predstatusnom razdoblju (1944–1946/47) od obnove rada ove kuće kao ratne stanice do stavljanja radio-difuzije u vlasništvo države i, posledično, ustanovljavanja Radio Beograda za stanicu opštedržavnog značaja;
- 2) muzičku programaciju Radio Beograda u položaju državnog privrednog preduzeća koje deluje pod neposrednom i potpunom upravom Komiteta za radio-difuziju Vlade FNRJ (1946/47–1949/50), tela koje je regulisalo i koordiniralo rad svih jugoslovenskih radio-stanica;
- 3) muzičku programaciju Radio Beograda tokom transformacije stanice iz državnog privrednog preduzeća u privrednu ustanovu sa samostalnim finansiranjem u procesu postepenog podružtvljavanja radio-difuzije (1949/50–1952/53): od postepenog ukidanja saveznih nadležnosti i gubljenja centralizovane koordinacije jugoslovenskih radio-stanica, preko osnivanja Radio Jugoslavije i promene statusa Radio Beograda iz opštedržavnog u republički do dovršetka procesa podružtvljavanja radio-difuzije i osnivanja dobrovoljnog Udruženja jugoslovenskih radio-stanica – Jugoslovenska radio-difuzija;
- 4) muzičku programaciju Radio Beograda od zakonskog uvođenja načela društvenog upravljanja u radio-difuziju do zakonskog utemeljenja radničkog samoupravljanja i transformacije radio-stanica u radne organizacije (1952/53–1960), odnosno u početnim godinama novodefinisane medijske konstelacije republičkih radio-stanica i novouspostavljene saradnje između njih.

Prvi period: 1944-1946/7.

Od obnove svoga rada u novembru 1944. godine do donošenja prvog zakonskog akta u vezi sa radio-difuzijom 17. aprila 1946. godine, Radio Beograd je, poput drugih stanica u zemlji, delovao u zakonski nedefinisanim prostorima.⁵ Uprkos tome, "osnove novog položaja i uloge radija u oslobođenom društvu bile su stvorene i neposredno proisticale iz revolucionarne borbe. Od prvog dana njegove nove delatnosti bili su jasni ciljevi, društveni zadaci i metodi na kojima je Radio Beograd zasnovan" (Булатовић, 1979: 40). U kratkoj noti, štamapanoj u prvom broju glasila Radio Beograda, naglašeno je da datum obnove rada Radio Beograda predstavlja i datum stavljanja ove stanice "u istinsku službu naroda,

---

⁵ Izuzev beogradske, još dvanaest jugoslovenskih radio-stanica obnovilo je svoj rad pre zvaničnog završetka Drugog svetskog rata. Od oktobra 1944. to su učinile stanice u Dubrovniku, Beogradu, Cetinju i Skoplju, a tokom 1945. godine i stanice u Prištini, Prizrenu, Sarajevu, Osijeku, Splitu, Ljubljani, Zagrebu, Mariboru i Ajdovščini.

što dotle nikada nije bila” (*Радио Београд: илустровани часопис...*, 1945/1: 9). Drugim rečima, radio kao medij više nije bio – kako se tada smatralo – isključivo u službi buržoaske klase, već je postao dostupan i obraćao se najširim narodnim masama.

Budući da zemlja još uvek nije bila u celosti oslobođena, rad Radio Beograda se u početku odvijao prvenstveno pod uticajem ratnih zadataka. “Praktično, od 10. novembra 1944. godine do 15. maja 1945. godine Radio Beograd je u službi pobede nad okupatorom u našoj zemlji i pobede antihitlerovske koalicije” (Дадић, 1979: 81). Saglasno tome, jedan od ciljeva radija u pomenutom periodu bio je “pravilno” obavestiti o stanju u Jugoslaviji, te su se uglavnom emitovale vesti, i to na brojnim jezicima: najpre na slovenačkom, engleskom, te i na albanskom jeziku, a potom na kratkim talasima i na ruskom, engleskom, francuskom i bugarskom jeziku (cf. Марковић, 1945: 2–3).

Premda se osoblje Radio Beograda suočavalo sa velikim tehničkim poteškoćama, ono je nastojalo da, uporedo i ravnopravno sa informativnim, u programu stanice zastupi i druge sadržaje: kulturne, obrazovne i zabavne. Značajnu ulogu u postavljanju programskih koncepcija i delovanja na radiju imalo je “povezivanje sa tradicijama naprednih elemenata u razvoju radija i sa nizom izvanrednih radnika iz predratnog perioda” (Булатовић, 1979: 40–41). U tom cilju, oko Radio Beograda se veoma brzo okupio veliki broj stvaralaca, novinara, umetnika i naučnika.

Formiranje Muzičkog odeljenja Radio Beograda posle oslobođenja teklo je postepeno. Prvi muzičar koji je posle rata počeo da radi u Radio Beogradu bio je pijanista Andreja Preger. Nedugo zatim, formirano je rukovodstvo i osoblje Muzičkog odeljenja: za načelnika je postavljen Mihailo Vukdragović koji je na toj funkciji ostao do 1948. godine, Andreja Preger je preuzeo dužnost sekretara sa obavezom da planira i izrađuje dnevni program emisija, za program ozbiljne muzike bio je zadužen Milan Ristić, za emisije zabavne i lake muzike Milorad Marjanović, narodna muzika poverena je Miodragu Vasiljeviću, a za šefa Diskoteke i odgovornog za emisije kamernе muzike postavljen je Vladimir Slatin. Tokom 1945. godine osoblju Muzičkog odeljenja pridružili su se Đorđe Karaklajić, Aleksej Butakov, i muzički saradnici Vukašin Jevtić i Herta Horovic. Vremenom su obnovljeni – tokom rata ugašeni – ansambli Radio Beograda (Simfonijski orkestar [1944–1951. i od 1954], Radio hor [1944], Mali radio-orkestar, Zabavni kvintet i Tamburaški orkestar) i osnivani pojedini novi (Dečji hor, kvartet Komarov sa klavirskom pratnjom, Narodni orkestar i Ciganski narodni orkestar), što je predstavljalo neophodan uslov za realizaciju i potonji razvoj muzičkog programa. Jer, mada se od samog početka počelo sa nabavkom novih ploča, obnova radijskog diskografskog fonda – koji je po oslobođenju sadržao svega stotinak

ploča – bila je dugotrajan proces (cf. Атанацковић, 2000: 236). U takvim uslovi-
ma, muzički program bio je oslonjen na ‘živi’ zvuk i praktično nemoguć bez sop-
stvene muzičke produkcije beogradske radio-stanice. Razumljivo, prvi meseci
protekli su u konsolidaciji Simfonijskog orkestra i Hora (dirigent Milan Bajšan-
ski), veoma postepenom osvajanju standardnog repertoara i, prevashodno or-
kestarskom, diferenciranju zabavnog (pod upravom Fjodora Selinskog, ređe Ži-
vojina Zdravkovića i Andreje Pregera) od ozbiljnog (dirigenti Mihailo Vukdrago-
vić, Oskar Danon, Ljubica Marić, Milan Ristić, Andreja Preger i povremeno ino-
strani gosti) programa (cf. Simić Mitrović, 1988: 54–61).

Smatra se da je problematika govornog dela programa u prvim mesecima rada
Radio Beograda bila “uspešnije i brže rešena od muzičkog dela”, jer je sam mu-
zički program bio mnogo kompleksniji i zahtevniji i nije se mogao razraditi tako
brzo kao govorni (M[арковић], 1947: 1). Prema istom svedočenju, u prvo vre-
me muzika je predstavljala dopunu i ilustraciju govornih emisija, na kojima je
u ratnim godinama ležalo težište radijskog programa. Iako je bilo muzičkih iz-
vođenja, partizanske pesme, dela sovjetskih muzičara kao i pesme naroda SSSR
“bila su dovoljna da odgovore željama slušalaca” (M[арковић], 1947: 1).

U skladu sa prethodno citiranim shvatanjem o fundamentalnom preokre-
tu u shvatanju svrhe i uloge radija u novom društvenom poretku, oblikovan
je i muzički segment radijskog programa. O tome je detaljno pisao sam Mi-
hailo Vukdragović: “Pravilno iskorišćena, muzika može da postane najnepo-
sredniji vaspitni činilac duhovnog uzdizanja pojedinca i kolektiva. Bilo da je
u pitanju vokalna, bilo instrumentalna muzika, ona svojim elementima rit-
ma, melodije i harmonije ima onu snagu sugestivnosti koju govorena reč ni-
kada ne može postići” (Вукдраговић, 1945a: 10).⁶ Model za profilisanje mu-
zičkog programa radio-stanica Vukdragović je prepoznao u programu radio-
stanica u Sovjetskom Savezu, gde je muzika “u potpunosti ostvarila osnovni
zadatak potpunog služenja širokim slojevima radnih masa” (Вукдраговић,
1945a: 10). Uzevši za vrednosni kriterijum mogućnost muzike da obavi pro-
pisani zadatak, Vukdragović je zaključio da osnovni uslovi dobre muzičko-
programske politike na radiju leže u konsekventnom negovanju dveju naj-
važnijih komponenata muzičkog programa: kvalitetu dela i kvalitetu izvođe-
nja. Osim muzičkog programa u celini, predmet pažnje radijskih poslenika
bile su i pojedinačne emisije, njihov sadržaj, koncepcija i unutrašnja dinami-
ka (cf. Шпилер, 1947: 7–8).

U praktičnoj radijskoj realizaciji, navedene programske premise najpre su

⁶ Srodan pristup ulozi radija u društvu imale su i druge radio-stanice u zemlji. Na primer, u istom, prvom broju časopisa *Радио Београд* istaknuto je da “zagrebačka radio stanica nastoji da uskladi svoj program sa željama i potrebama najširih narodnih masa, starajući se da bude informativan i vaspitan” (Anonim, 1945: 15).

podrazumevale potpunu prevagu borbenih i partizanskih pesama, najčešće onih koje su u ratnom periodu napisali kompozitori-učesnici Narodnooslobodilačke borbe (Oskar Danon, Miroslav Špiler, Natko Devčić, Karol Pahor, Andreja Preger). Ove pesme su se ubrzano zapisivale, aranžirale za razne ansamble i pripremale za izvođenje na radiju, u čemu je sarađivao ogroman broj jugoslovenskih stvaralaca. Značaj koji je na Radio Beogradu pridavan ovom muzičkom repertoaru vidljiv je i u radijskom časopisu: na njegovoj poleđini štampane su jednoglasne 'partiture' partizanskih narodnih pesama ili pesama nastalih u NOB-u, često uz odgovarajuću ikonografiju. Gotovo podjednako su bile zastupljene masovne pesme nastale povodom radnih akcija ili posvećene pojedinim državnim institucijama i proslavama. Radio Beograd im je ne samo davao znatan prostor svog programa, već je i raspisivanjem konkursa podsticao kompozitore i književnike da ih stvaraju. Važno mesto u revolucionarnoj programskoj sferi zauzimale su i kompozicije inspirisane NOB-om, komponovane u osvit oslobođenja (na primer, *Put u pobedu* Mihaila Vukdragovića) ili u prvim posleratnim godinama (na primer, *Partizanska rapsodija* Jovana Bandura, *Vezilja slobode* Mihaila Vukdragovića).

Potom, znatan deo muzičkog programa činila je narodna muzika svih jugoslovenskih naroda i narodnosti. U vezi sa tim segmentom muzičkog programa odvijala se dugotrajna polemika na temu kako bi trebalo da izgledaju obrade narodnih melodija. Novo radijsko rukovodstvo zalagalo se da se iz programa izbacе kafanske interpretacije muzičkog folklornog nasleđa (pre svega srpskog, makedonskog i bosanskog porekla [cf. Vukdragović, 1947: 1]), kao odraz – kako je smatrano – buržoaske dekadencije međuratnog perioda, te da se da prednost sistematskom prikupljanju narodnih melodija, kao i njihovoj profesionalnoj kompozitorskoj obradi po uzoru na Mokranjčeve (cf. Вукдраговић, 1945b: 4–5; Вукдраговић, 1947: 1–2). Pomenutoj aktivnosti takođe su se pridružili svi jugoslovenski stvaraoci. Vremenom je ovom sadržaju i u samom časopisu posvećena veća pažnja: od broja 8 iz decembra 1945. godine Radio Beograd "postupno prelazi na orkestriranje narodne emisije", kako je zapisano na poleđini časopisa, i započinje štampanje narodnih pesama jugoslovenskih naroda u orkestraciji Miodraga Vasiljevića. Ova praksa negovana je do broja 17 iz 1946. godine.

Pored jugoslovenskog folklora, Radio Beograd je gotovo podjednako često emitovao i muziku sovjetskih naroda ili, pod posebnom najavom, ruske i ukrajinske pesme, kao i pesme balkanskih naroda. U projektu izgradnje bliskih umetničkih veza između jugoslovenskih i slovenskih naroda bili su uključeni i izvođački ansambli Radio Beograda. U tom cilju radila je koncertna poslovnica, otvorena u okviru beogradske radio-stanice. Pod rukovodstvom Evgenija Žukova, nekadašnjeg direktora Jugokoncerta, ona je pripremala opsežni program javnih priredbi u sezoni 1945–1946. godine. Program je obuhvatio predstavljanje

domaćih, kao i gostovanje stranih ansambala i solista, “u okviru kulturne saradnje sa bratskim slovenskim zemljama, u prvom redu sa Sovjetskim Savezom, kao i sa ostalim inostranstvom”, kako je navedeno u kratkoj objavi u časopisu. U tom cilju potpisan je i sporazum o “najtešnjoj i planskoj saradnji sofijske radio-stanice i Radio Beograda”. Na osnovu sporazuma realizovano je gostovanje bugarskih folklornih grupa i nekoliko solista Radio Sofije, a planirano je da 25 jugoslovenskih izvođača narodnih pesama poseti Sofiju i druge gradove.

Zatim, redovno mesto na programu Radio Beograda imala je i umetnička muzika kako domaćih, tako i inostranih – prevashodno slovenskih – stvaralaca. Termini posvećeni jugoslovenskoj muzici isprva nisu bili česti: u sezoni 1945–1946, bila su to najčešće dva termina u dvonedeljnom periodu,⁷ te ne iznenađuju pozivi muzičkih poslenika za češće emitovanje domaće muzike na radiju (cf. Бутаков, 1946: 15). Ovaj segment programa bio je gotovo isključivo zasnovan na srpskoj, hrvatskoj i slovenačkoj muzici, što je neretko bilo isticano i u najavi pojedinačnih emisija. S obzirom na žanrovsku profilisanost jugoslovenske muzike, razumljivo je što je uglavnom bila emitovana horska muzika i solo pesme, i to savremenih stvaralaca. Bilo je, međutim, mesta i za instrumentalnu muziku (“Violinska muzika savremenih srpskih kompozitora”, 28. 3. 1946; “Kompozicije jugoslovenskih kompozitora izvodi Nada Jevđenijević, violina”, 29. 4. 1946; “Koncert orkestarske muzike srpskih kompozitora”, 21. 12. 1945), za premijere novonastalih dela (Milan Ristić: Sonata za violu i klavir, 9. 10. 1945; Sonata za violinu i klavir, 28. 3. 1946), kao i za emisije u celosti posvećene pojedinim kompozitorima (“Kompoziciono veče Marjana Kozine”, 11. 1. 1946) Povremeno je davana i muzika pisana za jugoslovenske filmove. Emisije u kojima se mogla čuti muzika jugoslovenskih stvaralaca bile su pretežno bazirane na studijskim izvođenjima ansambala (Simfonijskog orkestra pod upravom Mihaila Vukdragovića, Radio hora pod upravom Svetolika Paščana) i sopstvenih ili spoljnih muzičkih saradnika Radio Beograda (Alekseja Butakova, Milana Ristića, Andreje Pregera, Žarka Cvejića, Nikole Cvejića, Anite Mezetove, Katarine Jovanović, Nade Jevđenijević, Divne Radić, Zdenka Marasovića, Mirka Dornera, na primer). Ponekad su bili angažovani i umetnici iz drugih centara: Kozina kao dirigent na koncertu svojih dela, violinista Karlo Rupel, prvakinja Zagrebačke opere Zinka Kunc, zagrebački vokalni umetnik Lav Vrbanić i drugi.

Najzad, izuzev navedenih muzičkih sadržaja, Radio Beograd je emitovao i klasičnu muziku slovenske, u prvim posleratnim sezonama posve retko neke druge evropske ili američke muzičke tradicije. U tom segmentu programa prednjačila je muzika ruskih kompozitora XIX veka, kao i izvođenja sovjetskih umetnika.

⁷ Druga polovina aprila meseca 1946. godine, kada je emitovano čak sedam termina jugoslovenske muzike, može se smatrati izuzetkom u tom smislu.

Fascinacija ovim repertoarom i kako stvaralačkom, tako i izvođačkom tradicijom vidljiva je ne samo u radijskom programu, već i na stranicama časopisa, u kojem su redovno objavljivani tekstovi o sovjetskim – u jednom periodu i bugarskim, ređe i drugim slovenskim – muzičarima, muzičkoj istoriji, školstvu i istoriji.

Drugi period: 1946/47–1949/50.

Radio-difuzija u državnoj svojini i pod državnom upravom: osnivanje Komiteta za radio-difuznu službu Vlade FNRJ

Donošenje Ustava 31. januara 1946. godine omogućilo je zakonsko regulisanje brojnih državnih i društveno-ekonomskih oblasti u FNRJ, te tako i radio-difuzije. Na temeljnim ustavnim premisama, federativnom uređenju države i društveno-ekonomskom uređenju na bazi opštenarodne imovine, kao i po ugledu na sovjetska iskustva i rešenja na polju radio-difuzije, zasnovana su sva potonja zakonska akta u vezi ovom oblašću. Kako se “u ono vreme lutalo na koji način organizovati radio-difuznu službu u zemlji” (Pustišek, 1987: 154), promene zakonske regulative u vezi sa radio-difuzijom bile su u prvim godinama veoma česte (Prilog 1).

Već samim Ustavom radio je proglašen za opštenarodnu imovinu, tj. za imovinu koja pripada državi i u nadležnosti je federacije. Uredbom o organizaciji radio-difuzne službe od 17. 4. 1946. godine precizirani su priroda i status radio-difuzije u zemlji. Uprkos federativnom uređenju zemlje, Uredba je imala izrazito etatistički karakter, iskazan već u prvom članu ovog dokumenta. U njemu se navodi da “celokupno pravo vlasništva i korišćenja svih emisionih radio-postrojenja na teritoriji Federativne Narodne Republike Jugoslavije pripada državi”.

Potpuna kontrola države nad radio-difuznom delatnošću ostvarivana je putem Glavne radio-direkcije FNRJ, osnovane članom 2 Uredbe. U domenu Direkcije bili su organizaciono-tehničko-finansijski, programski (usklađivanje i pružanje osnovnih smernica za profilisanje programa radio-stanica) i razvojni (plan raspodele radio-aparata i kontrola sprovođenja toga plana) aspekti radio-difuzije u zemlji. Zakonodavac je Uredbom predvideo i mogućnost osnivanja republičkih radio-direkcija, sa zadatkom da rukovode radom radio-stanica na teritorijama republika i da usklađuju njihovu delatnost. Međutim, rukovodioce republičkih radio-direkcija i upravnike radio-stanica postavljao je predsednik Vlade FNRJ, na predlog predsednika vlade narodnih republika. Uredbom je bilo predviđeno naknadno donošenje odluke o opštetržavnom značaju pojedinih radio-stanica koje bi, kao takve, u celosti bile pod kontrolom Glavne radio-direkcije. Ta odluka doneta je tek u januaru naredne godine.

Uredba o organizaciji radio-difuzne službe bila je na snazi svega dva meseca. Po

uzoru na sovjetske modele državne uprave, uveden je komitetski način upravljanja.⁸ Tako je 17. 6. 1946. godine doneta Uredba o osnivanju Komiteta za radio-difuznu službu Vlade FNRJ i Komiteta za kinematografiju Vlade FNRJ, čime je prestalo važenje prethodne Uredbe. Delatnost Komiteta za radio-difuziju bila je regulisana Uredbom o organizaciji Komiteta za radio-difuznu službu i organizaciji radio-difuzije donetom 30. 1. 1947. godine.⁹ Ovim aktom u potpunosti je zadržan etastički karakter radio-difuzije u FNRJ, ali je federativno uređenje države više uzeto u obzir. Tako je novom Uredbom ustanovljena razlika između stanica opštetržavnog i republičkog značaja. Status stanice opštetržavnog značaja dobio je Radio Beograd,¹⁰ dok su stanice u glavnim gradovima drugih federalnih jedinica ustanovljene kao stanice republičkog značaja. S obzirom na to da prema ovom propisu jedino Srbija nije imala svoju republičku radio-stanicu, predviđeno je da se takva stanica osnuje “u skorije vreme”, što se dogodilo tek 1949. godine. I opštetržavne i republičke radio-stanice definisane su kao državna privredna preduzeća.¹¹ U Uredbi je eksplicitno navedeno da republičkim radio-stanicama rukovodi odgovarajući republički organ, što znači da je mogućnost osnivanja republičkih organa koji bi upravljali radio-difuzijom, predviđena Uredbom iz aprila 1946, sada postala zakonska obaveza.

Prema Uredbi o organizaciji Komiteta za radio-difuznu službu i organizaciji radio-difuzije, nadležnosti Komiteta odvijale su se posredstvom četiri službe (opštu, programsku, tehničku i za radio-industriju) i podrazumevale su:

- 1) izradu opšteg plana radiofikacije na celoj teritoriji Federativne Narodne Republike Jugoslavije u okviru opštetržavnog privrednog plana i kontrola nad njegovim izvršenjem;
- 2) donošenje opštih načela i smernica u oblasti radio-difuzije;

⁸ Na osnovu Opšte uredbe o komitetima Vlade FNRJ donete u aprilu 1946. godine, komiteti su definisani kao “organi za određivanje opštih načela i smernica za rukovodstvo narodnih republika u određenim granama državne uprave, kao i za usklađivanje i pomaganje rada odgovarajućih ministarstava narodnih republika i za neposredno rukovođenje ustanovama i preduzećima opštetržavnog značaja” (Pustišek, 1987: 154).

⁹ S obzirom na činjenicu da je Uredba o organizaciji Komiteta za radio-difuznu službu i organizaciji radio-difuzije doneta tek 30. januara 1947. godine, može se pretpostaviti da je u periodu od juna 1946. do 30. januara 1947. godine Komitet radio prema načelima ukinute Uredbe iz aprila 1946. godine (Pustišek, 1987: 154).

¹⁰ Opštetržavni značaj Radio Beograda spominje se i ranije, u izveštaju o sastanku Komiteta za radio-difuziju Vlade FNRJ objavljenom u broju 30 časopisa *Radio Beograd*, za novembar 1946. godine. Logično je pretpostaviti da je Uredba, doneta svega tri meseca kasnije, samo ozvaničila procese koji su se odigrali u međuvremenu (cf. Anonim, 1946: 5–6).

¹¹ U skladu sa tim, na radio-stanice su primenjivani propisi Osnovnog zakona o državnim privrednim preduzećima. To je značilo da su radio-stanice bile pod administrativnim operativnim rukovodstvom određenog državnog organa koji je donosio pravila rada, izrađivao planove, davao smernice razvoja, pratio poslovanje, postavljao i menjao direktora. Zakon je direktoru davao gotovo bezgranična ovlašćenja, podložna jedino kontroli administrativno-operativnog rukovodioca preduzeća. Svemoć direktora mogla je, ali ne obavezno, biti stavljena pod savetodavnu kontrolu stručnog saveta.

- 3) upravljanje radio stanicama opštredržavnog značaja;
- 4) izradu opšteg plana izgradnje i plana proizvodnje radio-industrije opštredržavnog značaja u saradnji sa Ministarstvom industrije FNRJ i kontrola sprovođenja ovih planova;
- 5) upravljanje radio industrijom opštredržavnog značaja koju mu je Vlada FNRJ dala na upravljanje;
- 6) predlaganje tehničkih uslova i standarda za radio-difuzna postrojenja, ukazivanje tehničke pomoći;
- 7) staranje oko stvaranja i uzdizanja stručnih kadrova za radio-difuziju i izdavanje stručne literature;
- 8) održavanje veza sa inostranstvom po pitanjima radio-difuzije i učestvovanje u sklapanju međunarodnih konvencija iz oblasti radio-difuzije;
- 9) saradnju sa Ministarstvom pošta u pogledu službe veza i pod drugim tehničkim pitanjima (cf. Pustišek, 1987: 155).

Delatnost Komiteta za radio-difuznu službu – te time i svojstva radio-difuzije u čitavoj zemlji – bliže je regulisalo još nekoliko propisa i dokumenata proisteklih iz želje Komiteta da “pod svojim okriljem razvija sve delatnosti vezane za radio-difuziju, to jest i radio-industriju, naučno-istraživački rad iz oblasti radio tehnike i školovanje kadrova” (Pustišek, 1987: 156).¹² Na takav način omogućeno je da gotovo celokupno poslovanje radio-stanica bude detaljno regulisano saveznim zakonskim propisima, “jer su one bile državna budžetska preduzeća, čiji je tehnički, finansijski i kadrovski razvoj bio pod neposrednim rukovodstvom ili nadzorom Komiteta za radio-difuznu službu” (Pustišek, 1987: 157).

Ocene rada Komiteta date ubrzo posle njegovog ukidanja ukazuju na to da je ovo telo uspelo da ostvari nekoliko svojih osnovnih zadataka, pre svega time što je obezbedilo izgradnju jugoslovenskih glavnih radio-stanica i udarilo temelje radio-industriji (cf. Anonim, 1952f: 1). Vremenska distanca u proceni rezultata delovanja Komiteta donela je unekoliko suzdržanija, čak i latentno kritički ‘obojena’, mišljenja. Tako, prihvatljivo je stanovište da je “Komitet ispoljio zavidnu inicijativu, s dobrom procenom za optimalan razvoj radio-difuzije: radio-industrija kao sopstvena tehnička baza, Centralni radio-institut za usavršavanje naučnog pristupa i Radio-tehnikum za

---

12 Bili su to: Rešenje o oslobađanju Komiteta od plaćanja carine i ostalih dažbina na radio-materijal koji se uvozi iz inostranstva (decembar 1946), Uredba o osnivanju Glavne direkcije radio-industrije Komiteta za radio-difuznu službu (april 1947), Pravilnik o osnivanju Centralnog radio-instituta (mart 1948) i Uredba o osnivanju i delokrugu rada Radio-tehnikuma (septembar 1948).

pripremu tehnički obučenih kadrova koji bi poprilično zaostalu radio-difuziju u zemlji mogli da održe i postepeno unaprede” (Maričić, 1994: 30). Ali, potpuno je zasnovan i pomalo oprezno intonirani zaključak da se “može [...] reći da su to veoma široke nadležnosti” (Pustišek, 1987: 155). Jer, republičke radio-stanice su “jedine u programskom pogledu, uz opšte smernice Komiteta i u toj oblasti, imale određenu samostalnost, uz odgovornost administrativno-operativnom rukovodstvu određenog organa predsedništva narodne republike” (Pustišek: 1987: 157).¹³ Budući da je na osnovu člana 14 Uredbe o organizaciji Komiteta za radio-difuznu službu Vlade FNRJ proisteklo da je Radio Beograd po statusu stanica opštredržavnog značaja, ova stanica stavljena je pod direktnu upravu Komiteta.¹⁴

Programske smernice Komiteta za radio-difuznu službu Vlade FNRJ

Komitet za radio-difuznu službu Vlade FNRJ delovao je od 17. 6. 1946. do 25. 7. 1950. godine.¹⁵ U tom periodu, saglasno prethodno navedenim nadležnostima, Komitet je “svoje glavne napore usmerio u pravcu izgrađivanja tehničke i materijalne baze za razvitak [...] radija [...]. Sve to je zahtevalo da Komitet prenese svoje težište na privrednu problematiku i da svoju organizaciju podese tako, da bi se lakše ispunjavali privredni zadaci” (Anonim, 1949: 17–18).

Međutim, ovo telo nije zapostavilo programski delokrug svog rada i uticaja koji je na beogradsku stanicu vršilo neposredno, a na republičke radio-stanice posredno, jer su one razvijale svoj program “pod opštim rukovodstvom i uz pomoć Komiteta” (Anonim, 1946: 5). Komitet je savetovao plansku izgradnju programa radio-stanica, ali sa svešću o uslovima i zadacima razvitka svake narodne republike.¹⁶ Kako je istakao Veljko Korać, pomoćnik predsednika Komiteta, programi jugoslovenskih radio-stanica u celini obuhvatali su “široko i raznovrsno područje

---

13 Kao što će pokazati događanja na polju radio-difuzije u FNRJ na samom početku pedesetih godina 20. veka, prevlađaće upravo težnja za naglašenijim republičkim profilom radio-stanica. Ta težnja bila je praćena raznolikim zakonskim rešenjima. Više reči o tome biće u narednom poglavlju studije.

14 Kao stanica opštredržavnog značaja, Radio Beograd je bio finansiran na dva načina: od radio-pretplate sa cele teritorije Srbije, osim manjeg dela koji je bio namenjen regionalnim radio-stanicama, kao i od određenog procenta pretplate iz svih republika FNRJ.

15 Informacije o radu i Komiteta dostupne su putem povremenih napisa u štampi i preko publikacije *Radio. Časopis Komiteta za radio-difuziju Vlade FNRJ*, koji je publikovan u periodu od oktobra 1948. do februara 1950. godine.

16 To je bio jedan od najvažnijih zaključaka sa konferencije ovog tela sa rukovodiocima jugoslovenskih radio-stanica. Premda su na tom sastanku “postavljene osnovne linije u programu, podvučena potreba međusobnih izmena programa i sličnog”, i “određen odnos republikanskih radio-stanica prema Radio Beogradu”, u izveštaju sa konferencije nisu konkretizovani navedeni planovi i težnje (Anonim, 1946: 5–6).

ideološke kulturne i umetničke delatnosti, koja je izvanredno važna za vaspitavanje najširih masa naroda”, što je – sa svoje strane – smatrano osnovnim zadatkom radija (Korać, 1948: 9, 11). O ideološkoj osnovi tog cilja svedoče sledeće Koraćeve reči: “Veliki broj trudbenika po gradovima i po selima tek sada prvi put preko radija doznaje za mnoge naučne, kulturne i umetničke tekovine, koje je buržoazija stare Jugoslavije kriminalno sakrivala od naroda, u nastojanju da najširi slojevi naroda ostanu neprosvećeni i neobrazovani” (Korać, 1948: 11). Stoga je celokupan program radio stanica postao “područje na kome se povela uporna borba protiv ostataka prošlosti, protiv ideološkog uticaja buržoazije, protiv dekadentne umetnosti i kulture, a za marksističko-lenjinističku osnovu kulture, za novu, socijalističku kulturu” (Korać, 1948: 13–14). U programu jugoslovenskih radio-stanica “postepeno se sve više učvršćivala idejnost i principijelnost. Program je odražavao sve zadatke koji su se postavljali u pojedinim etapama državnog, društvenog, političkog i kulturno-umetničkog života i razvitka” (Korać, 1948: 14).¹⁷ Važna etapa tog razvitka nastupila je nakon promene spoljno-političkog kursa FNRJ inicirane rezolucijama Informbiroa iz juna 1948. i novembra 1949. godine i, posledično, zahlađenjem odnosa sa SSSR-om. Tada su za četiri osnovna zadatka jugoslovenskih radio-stanica postavljeni: borba za izgradnju socijalizma, mobilizacija radnih masa za izgradnju socijalizma sopstvenim snagama, širenje u narod znanja, kulture i umetnosti, kao i popularisanje i svakodnevno objašnjavanje spoljne politike (Anonim, 1950b: 1–7).

Kulturni sadržaji na radiju imali su poseban značaj, jer je Petogodišnjim planom bila predviđena likvidacija kulturne zaostalosti u zemlji, te je radio u tom cilju imao važnu ulogu. Komitet za radio-difuznu službu Vlade FNRJ radio je na postavljenom cilju praktično od samog početka svog postojanja. Stoga je početkom 1947. godine pri Komitetu formiran Muzički savet, kao prvo kolektivno telo koje se u zemlji bavilo isključivo problemima razvoja i unapređenja muzičkog programa radio-stanica. Zadatak Muzičkog saveta bio je “da pomogne jugoslovenskim radio-stanicama, a naročito Radio Beogradu kao saveznoj stanici, na stvaranju i uzdizanju muzičkog programa” (Коцић и Миљковић, 1979: 113–114). Članovi Saveta bili su Oskar Danon, Nikola Hercigonja, Mihailo Vukdragović, Miodrag Vasiljević, Mihovil Logar, Stanojlo Rajičić i Miroslav Špiler. Osnovne smernice Saveta nisu se odnosile na trajanje i vreme emitovanja muzičkih emisija, već na strukturiranje i sadržaj tih emisija. Jer, trebalo je da muzičke emisije ne budu prenosioci samo muzičkih sadržaja, nego i ideoloških poruka slušaocima. U skladu s tim, Savet je doneo sledeće zaključke:

17 Uprkos tome što citirani izvor datira iz oktobra 1948, smatramo da se može prihvatiti pretpostavka da je Komitet od samog svog osnivanja delovao u skladu sa navedenim ideološkim premisama. Sličnu pretpostavku primenila sam i prilikom pozivanja na izvore o radu Komiteta i u nastavku izlaganja, osim kada je reč o radijskom plasiranju spoljnopolitičkih ciljeva zemlje. Jasno je da se oni oblikuju tek posle rezolucija Informbiroa.

- 1) Da bi se kvalitativno poboljšao muzički program na našim radio-stanicama i one doprinele razvitku naše nacionalne muzičke kulture, potrebno je popularisati dela naših kompozitora i umetnika, snimati muzička dela iz naših naroda na folije, magnetofonske trake i gramofonske ploče. Potrebno je takođe u saradnji sa Komitetom za kulturu i umetnost izvršiti pregled i izbor muzičkih dela iz repertoara naših radio-stanica.
- 2) Radio-stanice su dužne da posvete pažnju vaspitnim muzičkim emisijama koje će doprineti da muzika postane pristupačna najširim narodnim slojevima.
- 3) Radio-stanice treba da izrade plan muzičkog repertoara i da slušaocima redovno upoznaju sa najboljim delima kompozitora i umetnika. Treba jednom zauvek skinuti sa programa kafansku i dekadentnu muziku koja štetno utiče na kulturni razvitak naroda.
- 4) Radio-stanice su dužne da uz pomoć administrativno-operativnih rukovodstava ideološki izgrađuju muzičke kadrove (Коцић и Миљковић, 1979: 114).

Premda je, dakle, Komitet radio na postavljenim ciljevima od samog početka svog postojanja, izveštaj (Anonim, 1949: 1–21) sa savetovanja direktora radio-stanica održanog u julu 1949. godine u organizaciji Komiteta svedoči o tome koliko je bilo teško postići zadate ciljeve u kulturnom segmentu programa. Naime, Prvoslav Vasiljević, tadašnji direktor Radio Beograda, ukazao je na to da literarni i muzički program jugoslovenskih radio-stanica uopšte “ima još uvek ozbiljnih nedostataka. U literarnom programu još nije dovoljno zaoštrena borba protiv bezidejnosti, površnosti i nekulturnosti. Literarne emisije, pored toga, ne deluju u dovoljnoj meri kao mobilizator za kulturno uzdizanje i kulturno prosvetavanje najširih narodnih masa. Slična je situacija i sa muzičkim programom. On još uvek služi donekle za to, da ispuni vreme u programu naših radio stanica, još uvek predstavlja neku vrstu dodatka govornim emisijama, ili u najbolju ruku služi za rasonodu. Formalistička, dekadentna i kafanska muzika još uvek zauzimaju izvestan procenat u programima naših radio stanica” (Anonim, 1949: 2). Vasiljević je ukazao i na to da sam program nije dovoljno uravnotežen, što se odnosilo na “manje-više stabilan odnos između muzičkih i govornih emisija”; drugim rečima, na precizan, uravnotežen i koliko-toliko stalan odnos umetničke i folklorne muzike (Anonim, 1949: 4). Postojeću skalu između govornih i muzičkih emisija na programima jugoslovenskih radio-stanica od 28–42% govornog naspram 72–58% muzičkog programa on je smatrao veoma širokom i preporučio da je treba stabilizovati “negde između 30–35% govornog i 70–65% muzičkog programa” (Anonim, 1949: 4).

Pozicioniranje muzičkog programa Radio Beograda u odnosu na programsku smernicu Komiteta za radio-difuznu službu Vlade FNRJ

Premda je potekla od direktora Radio Beograda, rekli bismo da se kritika citirana u prethodnom segmentu studije nije prevashodno odnosila na ovu instituciju (cf. Korać, 1949: 3). Jer, program Radio Beograda razvijao se u pravcu koji je Vasiljević naznačio. Tako je udeo informativnih sadržaja, koji su dominirali neposredno po obnovi rada beogradske radio-stanice, postepeno smanjivan, a govorni program u celini povlačio se u korist muzičkog. U 1946. godini, na primer, muzički program dobio je prevagu nad govornim, te je bilo "izgleda da će dostići odnos 65–35, kao u drugim radio-stanicama" (M[arkoviћ], 1947: 1). Nedeljna šema programa krajem 1947. godine (Prilog 2) svedoči o tome da je naznačeni cilj bio dostignut.

Muzički program je bio u posebnom fokusu rukovodstva Radio Beograda i predstavljao je "najveću brigu" čelnika stanice i sadržaj "na čijem se razrađivanju najviše radi" (M[arkoviћ], 1947: 1). Briga o muzičkom programu Radio Beograda bila je usmerena kako na rad ansambala i saradnika radio-stanice, tako i na njenu programsku politiku. Simfonijski orkestar je sve jasnije dvojako profilisao svoje nastupe pred mikrofonom. Programi klasične muzike 1947. godine "već u potpunosti ispunjavaju sve evropske standarde, uključujući i specijalne, tematski oblikovane programe" (Simić Mitrović, 1988: 65) nacionalne ili slovenske provenijencije, a zabeležene su i 'neobičnije' večeri na kojima su, na primer, gosti-dirigenti iz Velike Britanije Alan Buš i Klarens Reibold predstavili savremenu muziku svoga naroda. Nekadašnji "Zabavni koncerti" Velikog radio-orkestra pod upravom Fjodora Selinskog su "prilično evoluirali: dobili su naziv 'Popularni koncert Simfonijskog orkestra Radio Beograda' i programski su počeli da se postepeno odvajaju od 'salonskog' repertoara. Sada se na ovim koncertima sve češće izvode popularna dela proverene umetničke vrednosti, najčešće kompozitora-romantičara" (Simić Mitrović, 1988: 64). Ova aktivnost Simfonijskog orkestra, kao i težnja za formiranjem stalnih ansambala za zabavnu muziku, dobija poseban značaj s obzirom na činjenicu da je fond popularne i zabavne muzike u Diskoteci Radio Beograda bio izuzetno siromašan (cf. M[arkoviћ], 1947: 1).

Posle prave "horske ofanzive" 1946. godine (cf. Simić Mitrović, 1988: 62), naredne godine hor je "postavljen na nove organizacione osnove" (Anonim, 1947: 7). Nastupao je (do jeseni 1947. pod upravom Milana Bajšanskog, a potom Svetolika Paščana) u dve emisije nedeljno, kao i na raznim javnim priredbama, sa repertoarom koji je obuhvatao opsežne kantate (Arama Il'ića

Hačaturâna, Mihovila Logara), najznačajnija dela kompozitora svih slovenskih naroda, narodne pesme u raznovrsnim harmonizacijama i obradama, pri čemu je velika pažnja posvećivana pesmama iz NOB-a, kao i novoj sovjetskoj muzici. Povremeno su izvođeni programi kojima je prikazivan istorijski razvoj horske muzike pojedinih naroda.

U samom muzičkom programu Radio Beograda uočavamo nekoliko tendencija. Iz vizure profilisanosti samih muzičkih emisija, primećuje se da se “velika [...] pažnja obraćala iznalaženju novih oblika prezentacije muzike na radio-programu. U muzičkim emisijama sve više se neguje proširena najava i komentari” (Коцић и Миљковић, 1979: 114).

Sa stanovišta žanrovske strukturiranosti programa, primećuje se da u periodu 1945–1950. godine dolazi do uravnoteženja repertoara borbenih, masovnih i partizanskih pesama, s jedne, i preostalog dela programa, s druge strane: revolucionarni muzički sadržaji jesu zastupljeni, ali više ne dominiraju kao u razdoblju neposredno posle oslobođenja. Potom, folklorna muzika jugoslovenskih naroda i dalje je imala znatan udeo u programu, što će sve do početka 1950-ih ostati obeležje programa Radio Beograda. Pomenuti žanr i dalje je izazivao mnogo rasprava i diskusija. Pitanje ovog repertoara bilo je, čak, postavljeno i kao “pitanje ugleda naše zemlje i naroda” (М[арковић], 1947: 2).¹⁸ Zatim, iz vremena neposredno posle rata veoma prominentna slovenska, umetnička ili folklorna, osnova isprva nije bila menjana.¹⁹ Međutim, važan i očigledan zaokret na tom polju dogodio se posle rezolucija Informbiroa, kada je čitava zemlja zauzela drugačiji spoljnopolitički kurs. Od tog trenutka iz muzičkog programa postepeno nestaju programi orijentisani ka slovenskoj, pre svega sovjetskoj, kako umetničkoj, tako i folklornoj muzici. Oni se oprezno i u znatno manjem obimu ponovo emituju od početka 1950-ih. godine. Najzad, u muzičkom programu bio je naglašeniji, sada ozvaničen, opštedržavni značaj Radio Beograda. Od sezone 1946–1947. godine zastupljenost jugoslovenskog, prvenstveno srpsko-slovenačko-hrvatskog, repertoara umetničke muzike postajala je sve veća: na programu se svakodnevno moglo čuti po neko delo jugoslovenskih umetnika. Od 3. 1. 1947. to je rezultiralo pokretanjem redovne emisije “Iz stvaranja savremenih jugoslovenskih kompozitora”.²⁰

18 Cf. Вукдраговић, 1947; Kostić, 1948; Živković, 1949; Špiler, 1949.

19 U prilog tome svedoči i činjenica da je, na primer, od br. 35 časopis *Радио Београд* započeo sa štampanjem ruskih rodoljubivih umetničkih pesama.

20 Ista orijentacija vidljiva je i u hronici umetničkih dešavanja: pozorišna hronika neretko je obuhvatala izveštaje sa jugoslovenskih scena. Na primer, u broju 37 iz 1947. godine dat je pregled dešavanja na scenama u Srbiji, Banja Luci, Zagrebu, Osijeku, Dubrovniku, Rijeci i Cetinju. Izuzev toga, od broja 37 u časopisu je objavljivao pregled najvažnijih emisija Radio Zagreba, što otvara pitanje zašto nisu bile obuhvaćene emisije

S obzirom na državni status Radio Beograda, posebno je u tom smislu značajna jugoslovenska nit muzičkog programa ove stanice. Jer, ako se svakodnevno višekratno emitovanje jugoslovenskog muzičkog programa u svim muzičkim žanrovima krajem novembra 1947. može pripisati pripremama za proslavu Dana republike i samom obeležavanju ovog praznika, onda programi za dane nakon 29. novembra svedoče o tome da je domaća muzika – premda mnogo više narodna, nego umetnička – postala neizostavni i svakodnevni sadržaj muzičkog programa Radio Beograda: u terminima posvećenim jugoslovenskoj muzici u okviru kojih je bilo autorskih večeri, putem emitovanja pojedinačnih dela jugoslovenskih autora bez tematskih odrednica ili stavljanjem jugoslovenske muzike u savremeni evropski, pre svega slovenski, stvaralački kontekst. Presentacija ovih programa uglavnom je bila poverena ansamblima Radio Beograda. Međutim, povremeno, zahvaljujući magnetofonskim snimcima i, ređe, putem gostovanja uživo pred mikrofonom, mogle su se čuti i interpretacije umetnika iz Zagreba i Ljubljane. Najčešće su to bili folklorni ansamblji (Ženski hor Radio Ljubljane, Narodni kvintet Radio Ljubljane, Hor i Orkestar Narodne družine Radio Zagreba), ali i ansamblji i umetnici više posvećeni umetničkoj muzici (solisti, Hor i Orkestar Ljubljanske opere pod upravom Mirka Polića ili Danila Švare, Simfonijski orkestar Radio Ljubljane pod upravom Jakova Cipcija, Dragica Martinis – članica Zagrebačke opere, Lucijan Marija Škerjanc, Božidar Kunc i drugi).

Uprkos naglašenijoj jugoslovenskoj (opštedržavnoj) orijentaciji u muzičkom programu Radio Beograda tokom 1947. godine, smatralo se da ova kuća u periodu koji je usledio nije uspela da u celini na adekvatan način programski opravda svoj opštedržavni status. U vreme održavanja prethodno pomenute konferencije (juli 1949) preovladao je stav da Radio Beograd po sadržini svojih emisija uopšte “još uvek [...] nije u dovoljnoj meri savezna radio-stanica, tako da ponekad ima karakter republičke radio stanice Srbije” (Anonim, 1949: 9). Dušan Kostić, pomoćnik direktora Radio Beograda, naznačio je da se to naročito oseća u pojedinim emisijama, među koje je ubrojao i emisije literarnog i kulturnog programa:

Literarne emisije ne obuhvataju čitav naš kulturni život, odnosno obuhvataju ga površno. Osim toga, u njima se govori pretežno o književnom i pozorišnom životu, dok o muzičkom životu, na primer, u kulturnoj hronici Radio Beograda nije bilo ni reči tokom čitavog jednog perioda, iako je kod nas muzički život i te kako intenzivan (Anonim,

---

drugih republičkih stanica.

1949: 9–10).

U samom muzičkom programu Kostić je video izvesne uspehe, ali i nedostatke u koje je ubrojao: česta odstupanja od planiranih programa, oscilacije i ekstreme u pogledu žanrovskog izbora emitovane muzike, nepostojanje ravnoteže između nacionalnog i internacionalnog programa, kao i to da se ni kroz muzičke emisije “ne oseća dovoljno savezni karakter stanice”. Kostić je imao zamerke i u pogledu muzičko-vaspitne uloge radija, jer su komentari koji su emitovani uz pojedine emisije “prema opštoj oceni [...] bili često pisani suviše nepopularno. Iako je cilj ovih komentara da upoznaju široku publiku sa tekovinama muzičke kulture, oni su bili ponekad konfuzni, komplikovani, a dešava se da su nenaučni i netačni. Ponekad je komentar morao da bude skraćen na najnužniju meru, iako je trebalo da bude znatno širi i duži”. Kostić je smatrao da je kvalitet lake muzike “uopšte vrlo slab” i založio se da “iz lake muzike stranog porekla budu izbačeni oni tekstovi na stranim jezicima koji nisu u skladu sa opštom linijom našeg programa i sa našom socijalističkom kulturom”. Njegova kritika nije zaobišla ni narodnu muziku, gde je uočio problem “nedovoljnog kadra pevača i malog repertoara”, kao i nepostojanje dovoljne saradnje sa ostalim radio stanicama na planu obogaćivanja narodne muzike repertoarom iz Makedonije, Slovenije, Hrvatske.

Repertoar Radio Beograda iz perioda u kojem je održana konferencija Komiteta za radio-difuziju Vlade FNRJ sa rukovodiocima jugoslovenskih radio-stanica uistinu svedoči o ispravnosti ovih zapažanja. Jer, iako se na početku delovanja Radio Beograda kao stanice saveznog značaja mogao uočiti porast termina posvećenih jugoslovenskoj muzici, njihova žanrovska strukturiranost i odnos prema preostalom delu programa nisu dostigli adekvatan nivo. Kako će se pokazati u narednom razdoblju, jugoslovenska orijentacija Radio Beograda počće da jača, premda na bitno drugačijim političkim, institucionalnim i rukovodećim osnovama.

Treći period: 1949/50–1952/53.

Od državne ka društvenoj upravi na polju radio-difuzije: ukidanje centralizovane koordinacije radio-difuznog prostora

Posle rezolucija Informbiroa i zahlađenja jugoslovenskih odnosa sa Sovjetskim Savezom i drugim zemljama Istočne Evrope, došlo je do temeljnog preispitivanja puteva budućeg razvoja države i društva. U takvoj klimi započeta je borba Komunističke partije Jugoslavije protiv državne svojine i za izgradnju socijalističkih društvenih odnosa. Zakonske novine koje su usledile bile su usmerene “u pravcu deetatizacije, administrativne decentralizacije i traženja puteva za veću socijalističku demokratiju, pre svega kroz veću samoupravu” (Pustišek, 1987: 159). Ovaj proces je isprva zahvatio privredne organizacije, ali i radiostanice. S jedne strane, radilo se na završetku procesa profilisanja međusobno nezavisnih republičkih radio-difuznih ustanova, procesa koji je najavljen još 1947. godine. Stoga je 1949. godine započeto eksperimentalno emitovanje programa Radio Beograda II kao republičke radio-stanice, kako je ranije rečeno. S druge strane, tokom 1949/50. godine ukinute su savezne radio-difuzne institucije (Prilog 1). To je prvo učinjeno sa Glavnom direktijom radio-industrije Komiteta za radio-difuznu službu (1949), potom su Radio-tehnikum i Centralni radio-institut preneti u nadležnost Vlade Republike Srbije (juni i juli 1950), te je, najzad, ukinut i sam Komitet za radio-difuznu službu Vlade FNRJ (25. 7. 1950). Činom ukidanja Komiteta, nadležnosti u oblasti radio-difuzije i radiofikacije odmah su prenete na Direkciju za informacije Vlade FNRJ.

Nastavak procesa povlačenja države iz oblasti radio-difuzije obuhvatio je Rešenje Vlade FNRJ o prenošenju Radio Beograda I u nadležnost NR Srbije (10. 5. 1951), čime je Radio Beograd postao republička radio-stanica. Nedugo zatim usledilo je i Rešenje o osnivanju radio-stanice Radio Jugoslavija (19. 5. 1951), koja je imala zadatak da emituje emisije za inostranstvo, kulturni, prosvetni i veoma razgranat i raznovrstan muzički program (cf. Plavša, 1953: 7).²¹ Ovo Rešenje “nije predstavljalo samo neophodnu organizacionu meru za jačanje jugoslovenskog programa prema inostranstvu zbog sve žešće informbiroovske kampanje protiv Jugoslavije”, već se njime vršila i dalja “reorganizacija srednjotalsne radio-difuzije” (Pustišek, 1987: 159). Međutim, postoje i mišljenja da je to bio samo “navodni” zadatak Radio Jugoslavije, te da se iza svih ovih procesa kriju izvesne unutrašnje političke nestabilnosti: nevoljnost drugih republika da

---

21 Osnivanju ove stanice prethodio je Ukaz Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ (18. 5. 1951) o prenosu Radio Beograda II iz vlasništva NR Srbije u nadležnost Direkcije za informacije, kao i osnovnih sredstava kratkotalsne radio-stanice izdvojenih iz Radio Beograda I.

finansiraju državne institucije koje su se nalazile u Beogradu, te i činjenica “da je neko insistirao i na *razgraničenju*” (Maričić, 1994: 31). Premda bi se ovi događaji mogli sagledati i na taj način, ipak je relevantan podatak da je, posle ukidanja Radio Jugoslavije 1954. godine, program za inostranstvo bio emitovan iz Radio Beograda i da je bio finansiran iz cele zemlje, kao i da je od kraja 1956. godine emitovan zajednički program jugoslovenskih radio-stanica, o čemu će kasnije biti više reči.

Sledeći korak u procesu područstvljavanja radio-difuzije načinjen je donošenjem Rešenja o osnivanju Odbora za radio-difuziju (5. 3. 1952), kojim su prethodno opisana razgraničenja na neki način kompenzovana. U tom dokumentu, nadležnosti na polju radio-difuzije prenete su sa Direkcije za informacije na Savet za nauku i kulturu FNRJ, pri čemu je Odbor delovao kao telo Saveta. Sam Savet za nauku i kulturu činili su predsednik Saveta i predsednici republičkih saveta za nauku i kulturu. Njegovi zadaci bili su da donosi odluke o “pravilnicima, naredbama i drugim opštim propisima za koje je nadležan, kao i o propisima koje predlaže Vladi” (Pustišek, 1987: 160). Odbor za radio-difuziju imao je od osam do petnaest članova koje su činili: po jedan predstavnik republičkih radio-stanica, predstavnik savezne radio-stanice Radio Jugoslavija i druga lica koja imenuje Savet za nauku i kulturu Vlade FNRJ. Odbor je donosio odluke dvotrećinskom većinom, mada se i mišljenje manjine podnosilo Predsedniku Saveta. Zadaci Odbora nisu bili samo savetodavni, već je ovo telo imalo i ovlašćenja da:

- 1) priprema, razrešava i predlaže projekte za izradu radio-difuzne mreže i mreže veza, proučava mogućnosti uspostavljanja televizijske mreže i donosi predloge o tome,
- 2) daje predloge i mišljenja o opštim i privrednim pitanjima radio-difuzije i radiofikacije, kotroliše sprovođenje međunarodnih propisa i obaveza koje je FNRJ prihvatila i daje izveštaje i predloge u vezi s tim,
- 3) daje predloge i mišljenja o održavanju veza i o saradnji sa međunarodnim organizacijama,
- 4) brine o unapređenju izdavačke delatnosti i
- 5) prikuplja i objavljuje stručne i informativne podatke u oblasti radio-difuzije i televizije (cf. Pustišek, 1987: 160).

Još jedan korak ka uvođenju sistema društvenog upravljanja u radio-difuziju usledio je u julu 1952. godine, kada je doneta Uredba o javnim radio-difuznim stanicama i radio-difuziji. Ovom Uredbom radio-stanice definisane su kao privredne ustanove sa samostalnim finansiranjem, što je značilo da su poslovale

samostalno u granicama zakonskih propisa i internih pravila.²² Njihov osnivač mogla je, pre svega, biti Vlada FNRJ, ali ta uloga mogla je pripasti i vladama narodnih republika ili, čak, telima nižih organa upravljanja (sreza ili grada) uz sa Glasnost republičkog organa koji je, pak, morao da traži mišljenje Odbora za radio-difuziju. Osim što je imao presudnu ulogu u odobravanju pravila poslovanja i u davanju saglasnosti za završni finansijski račun, osnivač je postavljao organ upravljanja i odobravao sistematizaciju radnih mesta. Prema Uredbi, organi upravljanja radio-stanice su direktor, koga postavlja osnivač, i upravni odbor, u koji ulaze: direktor, predstavnici pojedinih društvenih organizacija (pri čemu organizacije bira osnivač) i predstavnici kolektiva (čiji broj određuje osnivač), što predstavlja početak radničkog samoupravljanja. Premda su Uredbom određena zaduženja upravnog odbora, “iznenađuje, međutim, da u toj prvoj Uredbi o radio-difuznim stanicama nema ni pomena o ciljevima i programskim zadacima radio-stanica” (Pustišek, 1987: 162). Osim toga, u Uredbi nije bilo reči ni o saradnji radio-difuznih organizacija u Jugoslaviji, te se došlo do stanovišta da je “najcelishodnije da republičke radio-stanice formiraju dobrovoljno udruženje” (Пустішек, 1979: 264). Tako je u novembru 1952. godine osnovano dobrovoljno Udruženje radio-stanica FNRJ – Jugoslovenska radio-difuzija, što je označilo i novu etapu u delatnosti Radio Beograda.

Radio Beograd je veoma brzo počeo da primenjuje Uredbu. U članku objavljenom na stranicama časopisa *Радио Београд* svega nekoliko dana posle donošenja ovog akta, javnost je obaveštena da se prema Uredbi “već [...] organizuje život u Radio Beogradu na novim osnovama” (Anonim, 1952e: 1). Mesec dana kasnije izvešteno je da je Vlada NR Srbije potvrdila izbor predstavnika Radio Beograda u Upravnom odboru ove kuće, čime je “ispunjena jedna od najznačajnijih odredbi nove Uredbe o javnim radio-stanicama i radio-difuziji, kojom se radio-stanice, u stvari, stavljaju pod društvenu kontrolu u smislu opšte demokratizacije našeg javnog života” (Anonim, 1952g: 1). U samom Radio Beogradu zakonski ‘mešovito’ upravljačko rešenje bilo je smatrano “najpravilnijim” u tadašnjoj etapi razvoja jugoslovenske radio-difuzije (upor. Anonim, 1952f: 1). Budući da upravni odbori radio-stanica nisu imali mogućnosti da ulaze u sve detalje programske politike radio-stanice, u rad pojedinih redakcija, u planove i kvalitet pojedinih vrsta emisija, što se od njih nije ni očekivalo niti im je Uredbom bilo dato kao zaduženje (cf. Anonim, 1952f: 1), Radio Beograd je pribegao formiranju saveta za različite segmente govornog i muzičkog programa (cf. M., 1952: 2), sa ciljem da rad stanice postepeno stavi pod uticaj i kontrolu javnosti.

22 Uredba je doneta posle Zakona o upravljanju privrednim preduzećima od strane radnih kolektiva (1950) i Osnovne uredbe o ustanovama sa samostalnim finansiranjem (1952). Prema drugom dokumentu, ustanove sa samostalnim finansiranjem bile su one koje su mogle u celini ili delimično da pokriju rashode iz sopstvenih prihoda, premda su mogle dobiti i dotacije iz budžeta.

U muzičkom programu delovali su Savet za izradu godišnjeg plana ozbiljne muzike, kao i analogni saveti za žanrove popularne i narodne muzike, žiri za primanje novih muzičkih dela i komisija koja je odlučivala o prijemu novih izvođača u radijske ansamble.

Muzička programacija Radio Beograda: od državnog ka republičkom statusu

Prethodno opisana dešavanja na zakonskom polju nisu, razumljivo je, imala momentalne efekte na radijsku praksu. Tako se, uprkos činjenici da je već od 1949. do jula 1950. godine većina saveznih radio-difuznih tela bila ukinuta, posle savetovanja rukovodilaca jugoslovenskih radio-stanica sa Komitetom za radio-difuznu službu Vlade FNRJ radilo na potenciranju opštedržavnog statusa u programu Radio Beograda. Te promene se jasno uočavaju od polovine 1950. godine, paradoksalno, upravo od vremena kada su savezne nadležnosti u oblasti radio-difuzije bile drastično smanjene.

Naglašenijoj državnoj orijentaciji programa Radio Beograda prethodilo je osnivanje republičke stanice Narodne Republike Srbije, Radio Beograda II. Ona je zvanično otvorena 25. februara 1950. i radila je do aprila 1951. godine. Glavni zadatak u formiranju Radio Beograda II bio je da se program, postavljen na iskustvima savezne radio-stanice, dalje razrađuje i unapređuje, uz brigu o tome “da on treba do kraja da izradi svoju fizionomiju, različitu od drugih stanica i obojenu onim specifičnostima koje su karakteristične za našu Republiku” (Anonim, 1951a: 1), što se naročito odnosilo na govorne emisije.²³ Primetno je da su “još od prvih trenutaka, kroz čitav razvitak programa, izvorna narodna, zabavna i druga popularna muzika davale [...] posebnu boju čitavom programu radio-stanice” (Anonim, 1951a: 1).²⁴

U na takav način dovršenoj konstelaciji republičkih radio-stanica, stekli su se uslovi za značajnije promene u programskoj politici Radio Beograda. One su anticipirane u časopisu ove medijske kuće. Naime, u broju 83, za period 16–31. juli 1950. godine, najavljeno je da će se od tog broja, izuzev programa Radio Beograda, donositi i izvodi iz programa Radio Beograda II i Radio

---

²³ Program Radio Beograda II u celosti je – u časopisu *Радио Београд II* – dostupan za period od 1. decembra 1950. do 30. aprila 1951. godine. Pre decembra 1950. u izvodima je publikovan u časopisu *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда*.

²⁴ Takvo usmerenje programa ne mora, samo po sebi, da se shvati na loš način. Međutim, upadljiva je i – s obzirom na tradiciju srpske umetničke muzike nerazumljiva, a u poređenju, na primer, sa programom zagrebačke radio-stanice, za isti period dostupnim u izvodu u časopisu *Радио Београд*, jednostrana – dominacija tih emisija u odnosu na emisije klasične muzike.

Zagreba. Oglašeno je i da će se, kada i ostale republičke radio-stanice budu obezbedile redovno dostavljanje izvoda iz svog programa, pružiti mogućnost čitaocima časopisa da redovno prate programe većih jugoslovenskih stanica i da slušaju sve najbolje emisije jugoslovenskog radija. Isto tako, obećano je da će, za razliku od dosadašnjeg izdanja, časopis Radio Beograda donositi i kraće članke o pitanjima radija i radio-programa, reportaže o jugoslovenskim radio-stanicama i o pripremanju i izvođenju radio-emisija, beleške i komentare uz program, zanimljivosti iz radio-difuzije u svetu i savremene radiotehnike, humor i ilustracije (cf. Anonim, 1950a: 2). Ove promene bile su uvedene sa ciljem da "ovako uređen, iako skromnih mogućnosti", časopis *Радио Београд* ubuduće "u većoj meri nego do sada, [...] zadovolji potrebe i ukus [...] radio slušalaca" (Anonim, 1950a: 2).

Uistinu, u programu Radio Beograda posle najavljenih promena uočava se sistematičniji pristup obeležjima saveznog karaktera u programu stanice. Opšte-državna programska orijentacija Radio Beograda vidljiva je u emisijama posvećenim istoriji (ciklus Kroz našu zemlju i njenu istoriju), književnosti (ciklus Portreti naših književnika, O našem savremenom književnom stvaralaštvu, Iz jugoslovenske dramske književnosti, Naša savremena proza, Glumci i uloge), te i muzici: primetno je uravnoteženje u zastupljenosti umetničke i folklorne muzike, pokreću se ciklusi emisija o jugoslovenskom muzičkom stvaralaštvu (Portreti naših kompozitora) i izvođaštvu (Naši muzički umetnici pred mikrofonom) koji će, pod tim ili srodnim nazivom, decenijama ostati na programu Radio Beograda.²⁵ U ovim emisijama očiglednu dominaciju imali su umetnici iz tri najveća jugoslovenska centra: Beograda i Zagreba, pre svih, te potom i Ljubljane. Važno je napomenuti da je tom repertoaru pružan širi evropski muzički kontekst, takođe putem tematskih ciklusa emisija (na primer Majstori dirigentske palice, Iz savremenog muzičkog stvaranja, Romansirane sličice iz biografija kompozitora, Vodimo vas kroz dve hiljade godina muzičke istorije, Muzički leksikon, te i ciklusa posvećenih delima Roberta Schumanna i Giuseppea Verdija). Na takav način težilo se proširivanju repertoara u okviru muzičkog programa Radio Beograda i sveukupnoj međusobnoj izbalansiranosti kako različitih muzičkih žanrova, tako i različitih muzičkih epoha. Međutim, uprkos tim nastojanjima, program je i dalje čvrsto počivao na klasično-romantičarskom repertoaru. Izuzev želje da se kvalitet muzičkog programa Radio Beograda obogati tematskim ciklusima, uočljiva je i težnja da se poboljša i prezentacija tih sadržaja. U tu svrhu, za emisije Radio Beograda počinju da pišu svoje komentare Mirka Pavlović, Pavle Ste-

25 Njima je od januara 1951. godine dodat svojevrsni kontrasubjekt u štampanom mediju, u vidu edukativnih priloga Mirke Pavlović pod nazivom "Iz istorije naše muzike". Savezni karakter stanice potenciran je i likovnim rešenjima za korice časopisa *Радио Београд*, na kojima su neretko reprodukovane scene iz svih krajeva Jugoslavije, na primer: "Hvar u podnevnim satima" (6 [1950] 83), "Skakaonica u Planici" 7 [1951], 99).

fanović, Dušan Plavša, Nikola Hercigonja i Stana Đurić-Klajn, što je posebno naglašeno od 1951. godine.

Veoma je zanimljiva činjenica da u časopisu *Радио Београд*, kao glasilu beogradske radio-stanice, ni na kakav način nije preneti informacija o promeni statusa Radio Beograda iz opštredržavnog u republički, kao ni informacija o preuređenju radio-difuznog prostora osnivanjem Radio Jugoslavije. Međutim, u programu Radio Beograda od jula 1951. godine zastupljene su emisije Radio Jugoslavije na stranim jezicima, što je direktna posledica prethodno opisanih događaja. Isto tako, od 26. maja iste godine, svega osam dana posle promene statusa Radio Beograda, ova stanica započela je sa emitovanjem nove emisije posvećene životu i radu starih srpskih kompozitora.²⁶ Izuzimajući navedene primere, ni u jednom segmentu programa Radio Beograda u drugoj polovini 1951. godine – dakle, nakon što je stanica dobila republički status, sve do kraja 1952. godine nisu uočljiva značajnija odstupanja u odnosu na kurs koji je u prethodnom toku studije već opisan. Taj *status quo* može se tumačiti inercijom sistema, s jedne, kao i činjenicom da se zakonsko uspostavljanje nove upravljačke strukture u radio-stanicama, strukture koja je uistinu mogla da odigra konkretniju ulogu u programskom pogledu, odigralo tek polovinom 1952. godine, s druge strane.²⁷

Tako, u štampanoj najavi osnovnih smernica muzičkog programa Radio Beograda u 1952. godini (Anonim, 1951b: 3) rečeno je da će, pored velikog broja redovnih emisija iz oblasti ozbiljne, lake i narodne muzike, Radio Beograd nastaviti da neguje i neke od najuspešnijih programskih tendencija iz 1950. i 1951. godine. To se, najpre, odnosilo na “posebne komentarisane muzičke emisije posvećene stvaranju i životu najvećih muzičara u prošlosti i sadašnjosti ili objašnjenju nekog pitanja iz muzičke istorije, teorije ili izvođačke prakse”, s tim što je Radio Beograd – “u skladu sa pojačanim interesovanjem najširih slojeva za umetnost i kulturna pitanja” – imao nameru da proširi problematiku koju te emisije obuhvataju, “objašnjavajući je slušaocima na popularan način”. Najavljen je i produžetak ciklusa emisija posvećenih najpoznatijim kompozitorima prošlosti, tematskih ciklusa (Vodimo vas kroz dve hiljade godina muzičke istorije, Muzički leksikon), ciklusa posvećenih operskoj muzici, razvoju savremenog

26 Premda ne postoje podaci da je pokretanje ove emisije bilo motivisano promenom statusa Radio Beograda, ono se može tumačiti u tom svetlu.

27 Nekoliko karakterističnih programa iz perioda januar–mart 1952. godine mogu potkrepiti zapažanje o programskom kontinuitetu uprkos statusnom diskontinuitetu Radio Beograda (Prilog 3a–3d). U prilogu 4 pružen je pregled zastupljenosti emisija na prosečnom mesečnom programu Radio Beograda u 1952. godini. Premda je pregled načinjen sa ciljem da se slušaocima predoči i opravda odnos između visine radio-pretplate i sadržaja programa, na osnovu njega se može steći utisak o zastupljenosti muzičkih emisija u programskoj shemi beogradske radio-stanice, kao i o međusobnom odnosu muzičkih žanrova.

muzičkog stvaralaštva u zemlji i u svetu, istoriji svetske izvođačke umetnosti, kao i uvođenje posebnog ciklusa o orkestarskim instrumentima. Bile su predviđene i serije emisija u kojima bi se prikazao razvoj simfonijske poeme, sistematska emitovanja velikih vokalno-instrumentalnih formi (kantata, oratorijuma, rekvijema), te i posebno komentarisane emisije posvećene “stvaranju manje poznatih autora”. U takvom programu klasično-romantičarski repertoar je i dalje dominirao, te su se javljali pozivi za osavremenjivanje muzičkog programa Radio Beograda:

Otpor prema dobroj i sadržajnoj muzici, ako ova izlazi iz reda klasičarskih i romantičarskih muzičko-jezičkih obrazaca [...] počiva na još neostvarenoj asimilacionoj sposobnosti mnogih slušalaca za one izražajne obrasce, koji su upravo muzičko-jezička stvar našeg vremena, naše stvarnosti. [...] Naše vreme traži svoj jezik, i u muzici (Стефановић, 1952: 13).²⁸

Radio Beograd je oglosio i da će, kao i do tog trenutka, posvetiti posebnu pažnju stvaralaštvu domaćih kompozitora. Zaista, jugoslovenska (opštedržavna) orijentacija muzičkog programa Radio Beograda bila je i dalje veoma istaknuta uprkos tome što je beogradska radio-stanica imala republički status. To je očigledno kako u svakodnevnoj šemi (u pojedinčanim emisijama i ciklusu Portreti naših kompozitora), tako i, na primer, povodom značajnih praznika: na Radio Beogradu bili su muzički praćeni ne samo državni (Dan republike), već i republički praznici (godišnjice ustanka u pojedinim republikama) i drugi značajni datumi (Dan mladosti), što ni u približnom stepenu nije bio slučaj u programima drugih stanica.²⁹ U časopisu se u to vreme izveštavalo o celokupnoj jugoslovenskoj umetničkoj sceni (cf. Anonim, 1951c: 1), o razvijanju ansambala radio-stanica u Sloveniji i njihovoj međusobnoj saradnji (cf. Anonim, 1952b: 5), kao i o gostovanjima umetnika iz drugih republika u Beogradu i pred mikrofonom Radio Beograda (cf. Anonim, 1952h: 6; “Anonim, 1952d: 15). I razmena snimaka između jugoslovenskih radio-stanica (pre svega Radio Zagreba i Radio Beograda) bila je u ovim godinama veoma opsežna: glavno težište međustanične saradnje jugoslovenskih radio-centara bilo je upravo na međusobnoj razmeni snimaka sa delima domaćih autora u izvođenju domaćih umetnika (upor. Коцић и Миљковић, 1979: 119).

28 Stefanovićeva kritika radio-programa ukazala je i na činjenicu da je muzički program svih jugoslovenskih radio-stanica i dalje karakterisalo “mnogostruko i često ponavljanje istih kompozicija [...] uporedo sa varijućom nestašicom velikog broja vrlo značajnih autora i značajnih pojedinačnih njihovih tvorevina” (Стефановић, 1952: 13). Provera ove tvrdnje zahtevala bi opsežnu uporednu programsku analizu.

29 O proslavama državnih i republičkih praznika i značajnih datuma u muzičkom programu Radio Beograda pisala sam u studiji (Ilić, 2014).

Tek oko godinu dana nakon što je Radio Beograd dobio status republičke radio-stanice mogu se uočiti težnje za jasnijom republičkom profilisanošću njegovog programa. To je omogućila promena upravljačke strukture u radio-stanicama i samostalnost koju su medijske kuće, posledično, stekle u kreiranju svog programa (cf. M., 1952: 2 i Anonim, 1952f: 1).³⁰ Tako se od jula meseca 1952. godine u časopisu *Радио Београд* objavljuju isključivo izveštaji o radu beogradske stanice, o njenim ansamblima i programskim planovima. Potom, od 10. decembra iste godine Radio Beograd je započeo sa emitovanjem posebnog, Drugog programa, namenjenog slušaocima Beograda i okoline.³¹ Zatim, rezultat razgovora muzičkih redakcija i njihovih stalnih saveta bilo je, po prvi put posle Drugog svetskog rata, emitovanje ciklusa Iz istorije srpske muzike od januara 1953. godine, za koji je tekstove pisala Stana Đurić-Klajn. Bili su pripremani i pregledi istorije hrvatske (Nenad Turkalj) i slovenačke (autor Dragotin Cvetko) istorije muzike. Oni su najavljeni kao ciklusi posvećeni “nacionalnim muzičkim kulturama” pojedinih jugoslovenskih naroda (cf. П[лавша], 1953: 1). Preostali planovi Radio Beograda za 1953. godinu odnosili su se na raznovrsne tematske cikluse: vezane za značajne evropske kompozitore (Richarda Wagnera, Claudea Debussyja, Johannesu Brahmsa, Leoša Janáčka, Charlesa Gounoda, Pětra Il’iča Čajkovskog i Hectora Berlioza), što ukazuje makar na delimično širenje repertoara za koje se svega pola godine ranije založio Pavle Stefanović (cf. Стефановић, 1952: 13), emisije posvećene velikim interpretatorima i na cikluse pedagoških emisija (umesto Muzičkog leksikona to su bili: Poznajete li osnove muzičke umetnosti, Muzičke zanimljivosti i Muzički razgovori). Isto tako, bio je načinjen i detaljan žanrovski plan operских, симфонијских, камерних и солистичких дела, оперета и филмске музике (cf. П[лавша], 1953: 1–2). Sve navedeno govori u prilog zaključku da je muzički program Radio Beograda od kraja 1952, odnosno početka 1953. godine počeo da prolazi kroz značajne sadržajne promene, koje se vremenski podudaraju kako sa novim zakonskim okvirima radio-difuzne delatnosti, tako i sa novim odnosima i vezama između republičkih radio-stanica.³²

30 Svojevrsna povratna reakcija na ovaj proces trebalo je da potekne pre svega od slušalaca, putem njihove interakcije sa radiom i aktivne uloge u profilisanju programa (Anonim, 1952c: 1).

31 Bilo je planirano da, kada je muzika u pitanju, drugi program prevashodno emituje “emisije lake i narodne muzike i izvestan broj emisija ozbiljne muzike”, a da se govorni deo sastoji “od svakodnevnih emisija ‘Beogradska hronika’, nekoliko emisija za decu i za škole [...], nedeljnog pregleda, predavanja, književnih emisija, sportskih i šahovskih komentara, reklama itd” kao i od “redovnih časova engleskog i francuskog jezika” (Anonim, 1952a: 1). Drugi program je radio do oktobra 1954. godine.

32 “Sličice” iz života muzičkog odeljenja Radio Beograda početkom 1953. godine predstavljene su u prilogu 5.

Četvrti period: 1952/53–1960.

Radio-difuzija od sistema društvenog upravljanja do društvenog samoupravljanja

Sve promene koje sam opisala na početku prethodnog poglavlja – prelazak sa državne na društvenu svojину, smanjenje uloge države, izvesna decentralizacija i počeci uvođenja radničkog samoupravljanja – odvijale su se ne samo na polju radio-difuzije, već i u celokupnom društvu. Stoga su one iziskivale promenu Ustavnog zakona, što je učinjeno 13. januara 1953. godine. Prema Ustavnom zakonu, sva vlast u FNRJ pripala je radnom narodu koji tu vlast vrši preko svojih predstavnika u narodnim odborima, skupštinama, savetima i drugim samoupravnim telima. Institucije Vlade FNRJ i republičkih vlada zamenjene su izvršnim većima, a ministarstva – sekretarijatima. Sve te promene reflektovale su se i na položaj sredstava informisanja, te su radio-stanice umesto državnih privrednih preduzeća, dobile status samostalnih ustanova. Ustavni zakon doneo je i prenos nadležnosti u oblasti radio-difuzije sa Saveta za nauku i kulturu na Savezno izvršno veće. Kasnijom Uredbom o organizaciji poslovanja Saveznog izvršnog veća (u daljem tekstu SIV) iz 1954. godine, te nadležnosti preuzeo je Odbor za prosvetu, kao jedan od šest odbora ovog državnog organa. Uprkos tome što je Ustavnim zakonom bilo garantovano samoupravljanje radnog naroda u oblasti privrede, kulture i socijalnih službi, samoupravljanja u radio-difuziji još uvek nije bilo, premda su radnici, kako sam naznačila u prethodnom poglavlju, učestvovali u upravljanju tim organizacijama. U Osnovnoj uredbi o ustanovama sa samostalnim finansiranjem, kakve su od 1952. godine već bile radio stanice, zadržan je sistem društvenog upravljanja. Kolektivi radio-stanica nisu, međutim, bili zadovoljni tom Uredbom i predlagali su da se u radio-stanice hitno uvede samoupravljanje (cf. Anonim, 1953a: 3).

Zakon o radio-difuznim stanicama donet je 14. novembra 1955. godine i on predstavlja “do tog doba najpotpuniji zakonski propis u toj oblasti” (Pustišek, 1987: 170). I njime je utvrđeno da je radio-difuzija javna služba i da su radio-difuzne ustanove zasnovane na načelima društvenog upravljanja. Ovim Zakonom su prvi put definisani zadaci radio-difuzne službe koja je trebalo da:

- 1) redovno obaveštava javnost o svim važnijim zbivanjima u društvenom i političkom životu Federativne Narodne Republike Jugoslavije, kao i važnijim događajima u svetu;
- 2) stvara i emituje umetničke, kulturne, naučne, vaspitne i druge programe za zadovoljenje kulturnih potreba građana i interesa javnosti;

- 3) populariše tekovine i dostignuća socijalističkog razvitka Federativne Narodne Republike Jugoslavije;
- 4) saraduje na ostvarivanju prosvetnih i vaspitnih zadataka ustanova i društvenih organizacija (Pustišek, 1987: 170).

Zakonom je bilo predviđeno obavezno stručno udruženje za sve radio-difuzne stanice u zemlji, koje je trebalo da obezbedi bolju saradnju radio-stanica. Međutim, do toga nije došlo: Jugoslovenska radio-difuzija je do kraja svog postojanja ostala dobrovoljno udruženje uprkos činjenici da je bilo poziva da se – u skladu sa uslozljavanjem radijskog prostora i širenjem delatnosti radija – aktivnost ovog udruženja zakonski uredi (cf. Dimitrovski, 1957: 3). U odnosu na Uredbu o javnim radio-difuznim stanicama i radio-difuziji iz jula 1952. godine, sužena su prava za osnivanje radio-difuznih stanica: sada je to pravo imalo samo Savezno izvršno veće ili, na osnovu njegovog ovlašćenja, republičko izvršno veće.³³ Zakonom je bila promenjena i upravljačka struktura radio-difuznih stanica. Sada su je činili: Savet (imenuje ga osnivač, pri čemu jednu trećinu članova predlaže kolektiv) koji, kao najviši organ upravljanja, donosi pravila stanice, utvrđuje plan emisija i smernice za program i personalnu politiku i rešava brojna finansijska pitanja, Upravni odbor (bira se iz redova zaposlenih) koji daje predloge savetu i stara se o izvršenju zaključaka saveta, i direktor (imenuje ga osnivač) koji kao član saveta, ali ne i njegov predsednik, neposredno rukovodi radom radio-difuzne stanice prema zaključcima Saveta i Upravnog odbora.

Formiranje Sekretarijata za prosvetu i kulturu Saveznog izvršnog veća (1956) umesto Odbora za prosvetu samo je sledilo zakonsko regulisanje sistema državnih organa. Međutim, utemeljenje Saveta za radio-difuziju i televiziju (1958), kao stručnog savetodavnog tela tog Sekretarijata, imalo je, barem nominalno, veći značaj. Jer, članove ovog tela imenovao je SIV iz redova javnih stručnjaka za radio-difuziju i televiziju (koja je u to vreme već postojala u FNRJ), umetnika i drugih javnih ličnosti.³⁴ Savet je razmatrao sve značajnije probleme iz oblasti radio-difuzije i televizije i podnosio svoje predloge saveznim i republičkim

---

33 Zanimljivo je da je osnivaču dato pravo da prekine emitovanje određenih tačaka programa “ako je njihov sadržaj protivan međunarodnim sporazumima, konvencijama, drugim međunarodnim obavezama FNRJ ili održavanju normalnih odnosa sa drugim zemljama” (Pustišek, 1987: 171).

34 Za prve članove Saveta imenovani su: za predsednika Ivan Šibl, direktor Radio Zagreba, za sekretara Mirko Tepavac, direktor Radio Beograda, a za članove Miloš Ćirović, tehnički direktor Radio Beograda, Makso Dakić, načelnik Uprave za radio-saobraćaj SIV-a, Miša Danon, pukovnik JNA, Vuko Dragašević, poslanik u Narodnoj skupštini, Roman Galić, glavni inženjer Radio Zagreba, Trajče Grujevski, član Izvršnog veća NR Makedonije, Mujko Kovačević, viši savetnik u Saveznom državnom sekretarijatu za unutrašnje poslove, Danica Kurtović, direktor Radio Sarajeva, Jovan Marinović, sekretar za informacije SIV-a, France Prevoršek, direktor Radio Ljubljane, Zmago Pipan, tehnički savetnik u Institutu za elektrovezu u Ljubljani, Vojin Popović, profesor Elektrotehničkog fakulteta u Beogradu i Dušan Štrbac, direktor Radio-televizije Zagreb.

organima. Međutim, budući da je Udruženje radio-difuznih stanica – Jugoslovenska radio-televizija bilo veoma aktivno, smatra se da Savet “nije imao pravog razloga za postojanje” (Pustišek, 1987: 172). Pokazalo se da se “ista pitanja u skoro istom sastavu ljudi diskutuju i u Savetu i u Upravnom odboru Jugoslovenske radio-televizije, pa je savet sve manje sazivan” (Пустішек, 1979: 266). Savet je formalno ukinut 1966. godine.

Novi vidovi saradnje jugoslovenskih radio-stanica u Udruženju Jugoslovenska radio-difuzija

Udruženje Jugoslovenska radio-difuzija³⁵ osnovano je u trenutku kada je prelazak sa državne na društvenu svojinu bio u procesu formalizacije putem novog Ustavnog zakona, te kada je postalo jasno da će Odbor za radio-difuziju – kao državno telo – postati suvišan (cf. Б., 1952: 2). Jugoslovenske radio-stanice bile su saglasne u mišljenju da tadašnjoj fazi razvitka jugoslovenske radio-difuzije “najbolje odgovara forma udruživanja radio-stanica” (Б., 1952: 2), čime je nedvosmisleno učvršćen kurs podružljavanja radio-difuznog prostora u FNRJ.³⁶ Udruženje je utemeljeno sa prvenstvenim ciljem organizovanja saradnje među radio-stanicama u zemlji na programskoj, tehničkoj i privrednoj ravni, kako bi se zajednički radilo na unapređenju i razvoju jugoslovenske radio-difuzije i televizije (cf. Anonim, 1953b: 2),³⁷ na rešavanju opštih problema radio-difuzije u zemlji, kao i radi zajedničkog istupanja na međunarodnom planu.

Udruženje Jugoslovenska radio-difuzija delovalo je veoma brzo i veoma zapaženo. U prvom broju časopisa *Југословенски радио*,³⁸ publikovanom svega tri meseca posle osnivanja Udruženja, objavljeno je da je Udruženje “već zahvatilo i počelo da rešava, ili čak i rešilo, niz problema – od najsloženijih, opštih i principijelnih, do nekih opštih problema internog poslovanja” pojedinih radio-stanica (Anonim, 1953b: 2).³⁹ Radi efikasnijeg rada u Udruženju su osnovane četi-

35 Posle uvođenja televizije, 1958. godine, udruženje je promenilo ime u Jugoslovenska radio-televizija.

36 Udruženje je brojilo devet članova: šest republičkih, dve pokrajinske i jednu saveznu radio-stanicu. Njegov najviši organ bila je skupština koju je činilo po pet predstavnika svake radio-stanice ponaosob. Upravni odbor, sastavljen od predsednika, potpredsednika i jedanaest članova, vodio je poslove Udruženja između sastanaka skupštine.

37 Premda je prva televizijska stanica u FNRJ počela sa radom 29. novembra 1956. godine u Zagrebu, na pitanjima uvođenja televizije radilo se i razmišljalo mnogo pre tog datuma.

38 Od br. 1 iz 1957. godine ova publikacija je dobila podnaslov *Часопис Југословенске радио-дифузије*. Posle uvođenja televizije, ona je još jednom promenila ime u *Radio-televizija: časopis Jugoslavenske radio-difuzije i televizije*.

39 Časopis *Југословенски радио* može se smatrati jednim od prvih rezultata takvog delovanja Udruženja. Budući da su od druge polovine pedesetih godina u ovoj publikaciji štampani pre svega pregledi programa i najave emisija jugoslovenskih radio-stanica, od početka 1958. godine Jugoslovenska radio-difuzija pokreće

ri stalne komisije: programska, pravno-administrativna, tehnička i materijalno-finansijska.

Najvažniji strateški programski zadatak Udruženja podrazumevao je uvođenje radio- mreže između jugoslovenskih radio-stanica.⁴⁰ Tehničko povezivanje najvećih radio-centara trebalo je da omogući prenos emisija iz jednog studija u drugi i zajednički jugoslovenski radio-program. Na takav način bi se dobio program čije bi segmente stvarale i realizovale sve republičke stanice. Takav program bi potom, “kao jedno od najboljih oruđa kulturnog i svakog drugog zблиženja” jugoslovenskih naroda (Anonim, 1953c: 2), bio u poziciji da se podjednako, ravnopravno i sa cele teritorije obraća svim slušaocima.⁴¹ Jer, s jedne strane, sredinom pedesetih godina, u novoj društvenoj realnosti Jugoslavije prevladalo je stanovište da je bilo “sasvim prirodno što je radio stavljen u službu društvenog i kulturnog razvitka” svake jugoslovenske republike (cf. Anonim, 1953c: 2). Stoga u FNRJ nije – kao u drugim evropskim zemljama – bilo jedinstvenog radio-programa: svaka republička radio-stanica donosila je program “građen na elementima sa svoga tla”, a opšti jugoslovenski karakter tog programa bio je vidljiv “više kroz informativno-politički, nego kroz kulturni i muzički deo” (Anonim, 1953c: 2). Povrh toga, rastao je i broj samostalnih lokalnih radio-stanica. Međutim, s druge strane, opisana fragmentarnost jugoslovenskog radijskog prostora smatrana je štetnom iz više razloga. Najpre, ona je dovela do “apsurdne” situacije da su “radio stanice [...] praktički postale neka vrsta neotuđivog prerogativa nacionalne samostalnosti” svakog od jugoslovenskih naroda ili “dobrog položaja grupacije određene nacionalne manjine” (Божовић, 1954a: 4). Potom, budući da nije bilo tehničkih uslova za prenos, ta rascepanost bila je i veoma skupa: svaka radio-stanica stvarala je program sopstvenim snagama te se produkcija muzičkih dela, na primer, honorisala svaki put kada bi se neko delo izvodilo ili snimalo, a presnimavanje i razmena snimaka više nisu imali “naročito velike razmere” zbog cene magnetofonskih traka i naplate presnimavanja (cf. Божовић, 1954b: 4). Najzad u velikom broju lokalnih stanica pojavljivao se niz uredničkih problema (cf. Виторовић, 1955: 3), a na kulturnoj ravni to je vodilo snižavanju nivoa. Uistinu, nije bilo realno očekivati da se pri svim lokalnim radio-stanicama razviju ansambli i muzička produkcija takvog

list *Radio i TV problemi: stručni mesečnik Jugoslovenske radio-difuzije i televizije* koji je publikovan u svega pet brojeva, od januara do maja iste godine. U mesečniku su razmatrana pitanja i problemi rada na pripremanju, studiji i analizi programa, te i sama tehnika radija i televizije.

40 Preostale aktivnosti Jugoslovenske radio-difuzije (poput konkursa, izdavačke delatnosti) neću komentarisati, jer nisu u direktnoj vezi sa temom rada.

41 Radio Beograd u tom cilju nije uspeo kako zbog samog stepena svog razvoja, tako i zbog političkih i društvenih dešavanja. Ona su išla u pravcu smanjenja uloge države i nisu dozvolila da se, za nekoliko godina u kojima je ova stanica imala opštredržavni status, njen odnos prema republičkim radio-stanicama i njihova međusobna saradnja profilišu do kraja, a još manje ostvare na zadovoljavajući način.

dometa i kvaliteta kakvi su već postojali u glavnim centrima poput Beograda, Zagreba i Ljubljane (cf. Марковић, 1953: 3).

Sledstveno svemu rečenom bilo je mišljenja da treba zaustaviti dalju fragmentarizaciju radijskog prostora i radijskog programa, zadržati “strogo centralizovan” razvoj radio-difuzije u Jugoslaviji i omogućiti putem prenosa emitovanje onoga što predstavlja “najveći domet na polju nauke, kulture i umetnosti” putem najviše 5–6 različitih zajedničkih programa (cf. Марковић, 1953: 3; Бркић, 1954: 3). Bilo je i mišljenja da stvaranje jedinstvenih programa nema samo materijalni, već i svojevrsni duhovni efekat, s obzirom na to da se “ne može [...] poricati potreba za opštejugoslovenskim pečatom i duhom i na tako uticajnom polju kao što je radio-difuzija” (В[иторовић], 1955: 3). Deo tog problema prevaziđen je donošenjem Zakona o radio-difuznim stanicama 1955. godine, kojim je lokalnim organima oduzeto pravo osnivanja radio-stanica. Rešenje drugih problema o kojima je bilo reči predstavljalo je direktan rezultat aktivnosti Jugoslovenske radio-difuzije.

Iz materijalnih i tehničkih razloga nije bilo moguće odmah razviti “takvu jugoslovensku radio-mrežu koja bi se prostirala preko čitave [...] teoritorije i bila svuda podjednako slušana, a da ipak svaka republika ima svoje sopstvene emisije, svoj vlastiti program” (Anonim, 1953c: 2). Stoga se do cilja, zajedničkog programa jugoslovenskih radio-stanica, došlo kroz nekoliko koraka. Najpre, bilo je to utemeljenje Jugoslovenskog radio-festivala. Pod imenom “Četiri stoljeća jugoslavenske muzike”, ovaj festival je prvi put održan u aprilu 1953. godine, a njegov program prenosile su sve radio-stanice. Potom, na samom kraju 1954. godine programska komisija Jugoslovenske radio-difuzije odlučila je da se u programe svih radio-stanica uvede nova emisija pod naslovom “Emisija jugoslovenskih radio-stanica”. Emitovana je dva puta mesečno sa zahtevom da u svakoj “dođu do izražaja specifičnosti i najbolja dostignuća muzičkog života u kulturnim centrima pojedinih republika” (Anonim, 1954: 3). Za pripremu pojedinačnih emisija bila je zadužena po jedna republička radio-stanica, a zahtev je bio da to budu “aktuelne i naročito kvalitetne emisije” (Anonim, 1954: 3). Isto tako, na sastanku programskih rukovodilaca radio-stanica, održanom u februaru 1955. godine, odlučeno je da se ubuduće događaji na Dubrovačkim letnjim igrama sistematski uvrštavaju na programe svih jugoslovenskih radio-stanica. Na takav način, pomenuti festival je postao je vrsta stalnog radio-festivala, svojevrsno osveženje programa u tzv. “mrtvoj sezoni”, kao i reprezentativni program za inostranstvo koji je mogao da parira srodnim festivalskim programima u Evropi (cf. “Sastanak programskih rukovodilaca radio-stanica u Kopru”, 1955: 3). Potom, važan podsticaj dao je i nov Zakon o radio-difuznoj službi, kojim je, na predlog beogradske, zagrebačke i ljubljanske radio-stanice, predviđeno

stvaranje radio-mreže u cilju obezbeđenja kvalitetnijeg i opšteg jugoslovenskog programa (cf. В[иторовић], 1955: 3). Godinu dana kasnije formiran je Simfonijski orkestar Jugoslovenske radio-difuzije koji je trebalo da radi “za proširene potrebe programa jugoslovenskih radio-stanica” (Anonim, 1956c: 3).

Naposletku, nakon što je izgradnjom sistema visoko kvalitetnih bežičnih veza putem ultrakratkih talasa ispunjen tehnički uslov za povezivanje Beograda, Zagreba i Novog Sada, sredinom 1956. godine doneta je odluka da najveće radio-stanice (u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani) u jesen iste godine započnu emitovanje većeg zajedničkog bloka govornih i muzičkih emisija u večernjem programu. Premda su jugoslovenske radio-stanice i ranije povremeno razmenjivale neke govorne i muzičke emisije ili zajednički prenosile brojne značajne političke i druge manifestacije, tek u tom trenutku su zaista postavljeni “prvi temelji u razradi novog jedinstvenog programa jugoslovenskog radija”, što je trebalo da znači dalje “podizanje kvaliteta i raznolikosti radio programa” (Anonim, 1956d: 3). Naredni korak u istom pravcu bilo je pokretanje zajedničkog programa Jugoslovenske televizije koji je počeo sa emitovanjem 29. novembra 1958. godine (cf. Anonim, 1958a: 5).

Programske tendencije Radio Beograda u novodefnisanoj konstelaciji republičkih radio-stanica

Promene koje su se postepeno unosile u program radio Beograda od druge polovine 1952/početka 1953. godine u punom smislu su došle do izražaja u periodu posle uvođenja društvenog upravljanja u radio-difuziju. U razdoblju 1953–1960, muzički program Radio Beograda pod upravom Josipa Kalčića počinje “iz sezone u sezonu naglo da se menja” (Коцић i Миљковић, 1979: 116), prvenstveno u pravcu ponalaženja novih, nedogmatskih puteva u prezentaciji muzičkih sadržaja. Radio se “personalizuje”: uvodi se praksa da saradnici i urednici lično pred mikrofonom vode svoje emisije, da autori programskih komentara sami čitaju i tumače svoj tekst, primenjivane su dijaloške forme i pokušavalo se da se putem telefonskih razgovora ostvari neposredniji kontakt sa slušaocima (cf. Коцић i Миљковић, 1979: 116; isto i: Булатовић, 1979: 42; П., 1955a: 3). Čitav proces bio je neraskidivo povezan sa ekspanzijom radija kao medija (putem prijemnika ili tranzistora) u svim slojevima stanovništva.

Svesni “neobično odgovorne kulturno-vaspitne uloge radija u [...] društvenom životu” (Вулетић, 1955: 3), nadležni u Radio Beogradu su posebno tokom 1954. godine preduzeli opsežne promene na planu organizacije programskog rada i strukture programske šeme i usmerili svoju delatnost “na poboljšanje programa kao celine, na njegovo još tešnje povezivanje sa potrebama i željama

[...] narodnih masa, na kvalitetnije izvođenje emisija, kao i na izvesne mere organizacione prirode koje bi omogućile sistematsko proučavanje i ekspeditivnije rešavanje problema programske celine, a ne samo njegovih pojedinih delova" (Вулетић, 1955: 3). U tom cilju osnovan je novi Programski kolegijum kao permanentno telo za rešavanje programske problematike. Kolegijum je pristupao ne samo muzičkom programu u celosti (na dnevnoj, nedeljnoj i mesečnoj bazi), već i svakoj muzičkoj emisiji ponaosob. Rezultat rada ovog tela bilo je uravnoteženje na planu zastupljenosti različitih muzičkih žanrova i podizanju kvaliteta samih muzičkih emisija. Statistički pregledi ukazuju na to da je pomenute godine prvo mesto zauzela ozbiljna muzika, za kojom je sledila popularna i tek potom narodna muzika (cf. Рупник, 1955a: 3). U okviru ozbiljne muzike, velika pažnja je posvećena odnosu simfonijske, kamerne, solističke i operске muzike i povratnoj reakciji slušalaca u vezi sa ovim pitanjima, kao i sadržaju govornog dela muzičkih emisija (cf. Рупник, 1955a: 3; Рупник, 1955b: 3). Svi ti sadržaji bili su plasirani putem već spominjanih tematskih ciklusa emisija koji su u ovom periodu postali programski standard. Uprkos izvesnim nerešenim problemima – poput uzastopnog nizanja muzičkih emisija srodnog karaktera, naglih 'skokova' iz jedne emisije u drugu, emitovanja pojedinih emisija u neodgovarajućem vremenu u toku dana, plasiranja ciklusa emisija u suviše kratkim vremenskim razmacima, čestog ponavljanja pojedinih muzičkih dela (cf. Рупник, 1955a: 3; isto i: В[иторовић], 1956a: 3)⁴² – može se reći da je 1955. godine postignuta zavidna izbalansiranost muzičkog programa Radio Beograda, kako u celini, tako i u njegovim segmentima (cf. Булатовић, 1979: 41).⁴³ Prema ocenama tadašnjih radijskih poslenika, Radio Beogradu – podjednako kao i drugim jugoslovenskim radio-stanicama – nedostajala je aktuelnost: "redovnije praćenje muzičkog života i svega onoga što je u vezi s njim i kod nas i u inostranstvu" (Dimitrijević, 1958: 26).

Istraživanja su pokazala da program Radio Beograda po svom sadržaju ipak nije u potpunosti odgovarao svim građanima. Na primer, većina slušalaca koji nisu živeli u glavnom gradu davala je prednost narodnoj muzici (cf. В[иторовић], 1956b: 6). Ta činjenica je bila razlog da se zaključi da "faktori koji su [...] 'zaduženi' za kulturni život, nisu ništa ili su sasvim malo uradili na podizanju interesa za muziku koja prelazi okvire narodnog melosa, kafanskih pesama i sevdalinki" (В[иторовић], 1956b: 6). Možemo pretpostaviti da je to bio jedan od razloga zbog kojeg je pitanje narodne muzike na programu jugoslovenskih

42 Određeni deo navedenih problema bio je posledica činjenice da, prestankom rada Drugog programa Radio Beograda u oktobru 1954. godine, u Radio Beogradu nije bilo uporednog programa koji bi na sebe preuzeo neke programske funkcije. O formiranju celovitog programskog sistema Radio Beograda videti u: Булатовић, 1979: 37–49.

43 Pojedini statistički podaci o tome dostupni su u: P., 1955b: 3.

radio-stanica ponovo zavredilo pažnju radijskih poslenika (cf. Димитријевић, 1956: 3; isto i: Anonim, 1956a: 4)

Stiče se utisak da se jedino pitanje koje u ondašnjem jugoslovenskom radijskom prostoru nije bilo moguće rešiti na adekvatan način ticalo zastupljenosti domaćih dela na programu beogradske radio-stanice. Apsolutnu prevagu imala je evropska muzika (cf. Рупник, 1955a: 3), u rasponu od rane muzike do 20. veka, što nije bilo neobično s obzirom na opseg te muzičke tradicije. Povrh toga, postoje gledišta da je celokupna kulturna politika Jugoslavije sredinom pedesetih godina bila “nedovoljno izgrađena” i “nesigurno vođena”, jer jugoslovenske radio-stanice nisu učinile dovoljno da se, u okviru programa posvećenog domaćoj baštini, dovoljno upoznaju i međusobno dopune različite nacionalne kulture (cf. Симовић, 1955: 20).

Na osnovu uvida u radijske programe, može se reći da je Radio Beograd po najmanje doprinosio takvom stanju. Jer, “savremeno, posebno jugoslovensko, muzičko stvaralaštvo” bilo je jedna od dve “žične tačke muzičkog programa tih godina” i njemu je posvećivana “posebna pažnja” (Коцић и Миљковић, 1979: 116). Premda je jasno da bi za argumentaciju ovog stava bilo potrebno izvršiti detaljno uporedno istraživanje programa jugoslovenskih radio-stanica – istraživanje koje izlazi iz okvira i obima ove studije – ukazaću na nekoliko indikativnih podataka. Najpre, u programu Radio Beograda gotovo da nije bilo dana u kojem nije emitovano barem po jedno delo jugoslovenskih stvaralaca nezavisno od nacionalne pripadnosti bilo u pojedinčanim terminima za klasičnu muziku, bilo u okviru ciklusa emisija (kao što su Dela naših kompozitora, Iz rada našeg muzičkog podmlatka). Potom, dok je Radio Beograd u svom programu opsežno muzički pratio značajne istorijske godišnjice svih jugoslovenskih republika, svojevrsnu povratnu programsku reakciju iz drugih centara nisam uočila. I u redovnoj radijskoj sezoni moguće je primetiti istaknutu jugoslovensku orijentaciju u programu Radio Beograda. Na primer, s obzirom na to da se do polovine pedesetih godina prestalo sa redovnim emitovanjem partizanskih pesama i pesama iz NOB-a, u Radio Beogradu je od marta 1955. godine uvedena i emisija posvećena tom periodu jugoslovenske istorije i tom repertoaru (cf. Anonim, 1955a: 3). Od januara 1956. godine u programu za inostranstvo pokrenut je ciklus Portreti naših kompozitora. Iste godine, u nedelji u kojoj je obeležavan Titov 64. rođendan, zabeležena je i Nedelja jugoslovenske muzike (20–26. maj) koja nije imala pretenzije da bude “istorijski prikaz razvitka ili zbir dostignuća” u jugoslovenskom muzičkom stvaralaštvu, već je pre svega trebalo da bude njegov “presek” sa ciljem da “probudi posebnu pažnju [...] slušalaca za [...] domaće muzičko stvaranje i da pridonese zbliženju autora i publike” (Anonim, 1956b: 4). Izuzev toga, Radio Beograd je i u produkcijskom smislu istrajavao na

pomenutoj tendenciji: jedan od tri temeljna stuba ciklusa Muzičke večeri Radio Beograda – pokrenutog 1957. godine – počivao je na afirmaciji najnovijih jugoslovenskih simfonijskih dela (upor. Коцић i Миљковић, 1979: 116). Radio Beograd je za te prilike čak i poručivao nove kompozicije, što je nailazilo na pozitivan odjek drugih centara (cf. Anonim, 1958b: 3). U istom smislu može se tumačiti i osnivanje redakcije Muzičke produkcije 1957. godine, čija je osnovna delatnost bila da, pored organizacije rada ansambala samog Radio Beograda, obezbedi i saradnju “sa eksternim ansamblima i solistima ne samo iz Beograda, nego i iz cele Jugoslavije”, kao i da posreduje u razmeni snimaka sa drugim centrima (upor. Коцић i Миљковић, 1979: 119).

Važan korak ka uspostavljanju zajedničke jugoslovenske orijentacije radijskog prostora u zemlji predstavljalo je pokretanje jedinstvenog Jugoslovenskog radio-programa (jesen 1956). Budući da rasprava o sadržajima na ovom programu izlazi iz okvira studije, ukazaću na njihove glavne razvojne smernice postavljene u prvim godinama delovanja. Naime, u cilju da se što potpunije obuhvati javni i kulturni život u Jugoslaviji “sa svim njegovim manifestacijama” (Anonim, 1957: 3), trajanje programa produženo je sa dva (koliko je trajao u prvoj sezoni) na četiri sata (od sezone 1957/58). U početku su ga realizovali Radio Beograd, Radio Radio Zagreb i Radio Novi Sad, da bi mu se od januara 1957. godine u svega nekoliko prilika priključio i Radio Ljubljana. Jugoslovenski radio-program najpre je bio zasnovan na razmeni sadržaja, a potom i na zajedničkom stvaranju i neposrednoj zajedničkoj realizaciji programa. Isprva je u njega svaka stanica unosila sopstvene premise i metode rada koje su često bile međusobno oprečne i rezultirale improvizacijom, nedovoljnim umetničkim kriterijumima, premalim brojem nastupa istaknutih jugoslovenskih umetnika, neradiofonskim formiranjem pojedinih emisija (cf. Fribec, 1958: 21–22). Stoga se u godinama koje su usledile više radilo na zajedničkom planiranju sadržaja, što je rezultiralo ustaljivanjem šeme zajedničkog programa tokom 1959. godine i pokretanjem brojnih emisija posvećenih jugoslovenskoj stvaralačkoj i izvođačkoj praksi (Koncert jugoslovenske muzike, Jugoslovenski umetnici pred mikrofonom i dr.).

***

Od uvođenja Jugoslovenskog radio-programa, sam Radio Beograd ušao je u jednu novu programsku konstelaciju koja bi zahtevala kako detaljno istraživanje odnosa između programa republičkih radio-stanica, tako i relacije samostalnog programa beogradske stanice prema onom delu koji je davan za razmenu. Krajem šeste decenije sam radio polako prestaje da bude u fokusu jugoslovenskog medijskog prostora, jer ga od kraja 1958. godine postepeno zamenjuje

televizija. Stoga se čini da bi svako razmatranje muzičke programacije Radio Beograda od tog trenutka trebalo da uzme u obzir i taj drugi medij i njihove međusobne odnose. Povrh toga, donošenjem Zakona o štampi i drugim vidovima informacija 1960. godine, radio i televizija su prvi put u jugoslovenskom zakonodavstvu svrstani u sredstva informisanja, ravnopravno sa štampanim medijima i kao takvi morali su da imaju i odgovornog urednika. U tekstu Zakona nedvosmisleno je navedeno da su “ustanove i organizacije koje se bave objavljivanjem i širenjem informacija samostalne u vršenju tih delatnosti”, kao i da se njima upravlja po načelima društvenog samoupravljanja (cf. Pustišek, 1987: 168). Radio-difuzne organizacije izgubile su status ustanova i postale su radne organizacije, čime je započelo potpuno novo razdoblje u razvoju radio-difuzije u Jugoslaviji, te i samog Radio Beograda.

Literatura

- Anonim. “Радио Загреб у служби народа”. *Радио Београд: илустровани часопис са редовним програмом радио-станице на средњим и кратким таласима* 1 (1945) 1: 15.
- Anonim. “За унапређење југословенске радиофоније”. *Радио Београд: илустровани часопис са редовним програмом радио-станице на средњим и кратким таласима* 2 (1946) 30: 5–6.
- Anonim. “Радио хор”. *Радио Београд: илустровани часопис са редовним програмом радио-станице на средњим и кратким таласима* 3 (1947) 36: 7.
- Anonim. “Problemi i zadaci našeg radija”. *Radio. Časopis Komiteta za radio-difuziju Vlade FNRJ* 2 (1949) 3: 1–21.
- Anonim. “Часопис ‘Радио Београд’ у новом издању”. *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 6 (1950a): 83, 2.
- Anonim. “Dve nove emisione radio stanice”. *Radio. Časopis Komiteta za radio-difuziju Vlade FNRJ* 3 (1950b) 4: 1–7.
- Anonim. “Драги наши слушаоци”. *Радио Београд* 2 (1951a) 6: 1.
- Anonim. “Нешто о музичком програму Радио Београда у следећој години”. *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 7 (1951b) 117: 3.
- Anonim. “Нова музичка дела на нашем радију”. *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 7 (1951c) 114: 1.
- Anonim. “Други програм”. *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 8 (1952a) 141: 1–2.
- Anonim. “Гости љубљанског радија”. *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 8 (1952b) 118: 5.

- Anonim. "Наш радио и слушаоци". *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 8 (1952c) 136: 1.
- Anonim. "“Необично сам задовољан вашим музичким програмом’. Диригент Бого Лесковиц у нашој станици”. *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 8 (1952d) 128: 15.
- Anonim. "Нова Уредба о радио-станицама". *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 8 (1952e) 131: 1.
- Anonim. "Радио у нашем друштву". *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 8 (1952f) 135: 1.
- Anonim. "Са прве седнице управног одбора". *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 8 (1952g) 133: 1.
- Anonim. "Са Владимиром Ружђаком". *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 8 (1952h) 126: 6.
- Anonim. "Problematika radio-stanica na II. kongresu sindikata radnika kulturno umetničkih ustanova Jugoslavije". *Југословенски радио* 1 (1953a) 11: 3.
- Anonim. "Rad 'Југославенске radiodifuzije'". *Југословенски радио* 1 (1953b) 1: 2.
- Anonim. "Razvitak našeg radija i slušaoci". *Југословенски радио* 1 (1953c) 3: 2.
- Anonim. "Emisija jugoslavenskih radio-stanica". *Југословенски радио* 2 (1954) 52: 3.
- Anonim. "Народно ослободилачка борба у емисијама Радио Београда. Једна интересантна програмска новина". *Југословенски радио* 3 (1955a) 10: 3.
- Anonim. "Sastanak programskih rukovodilaca radio-stanica u Kopru". *Југословенски радио* 3 (1955b) 9: 3.
- Anonim. "Једно корисно савјетовање". *Југословенски радио* 4 (1956a) 56: 4.
- Anonim. "Недеља југословенске музике на програму Радио Београда"., *Југословенски радио* 4 (1956b) 21: 4.
- Anonim. "Simfonijski orkestar Jugoslavenskog radija imat će svoj prvi javni koncert još ove godine". *Југословенски радио* 4 (1956c) 31: 3.
- Anonim. "Значајне одлуке Југославенске radio-difuzije". *Југословенски радио* 4 (1956d) 32: 3.
- Anonim. "4 sata dnevno zajedničkog programa Radio Beograda i Radio Zagreba". *Југословенски радио* 5 (1957) 40: 3–4.
- Anonim. "Na Dan republike 29. XI. započet će redovni program jugoslavenske TV". *Југословенски радио* 6 (1958a) 38: 5.
- Anonim. "Renomirani muzički ansambli učestvuju na ovogodišnjim abonentnim koncertima Radio Beograda". *Југословенски радио* 6 (1958b) 46: 3, 32.
- Атанацковић, Слободан. "Трезор звука", у: Павловић, 2000: 236–241.

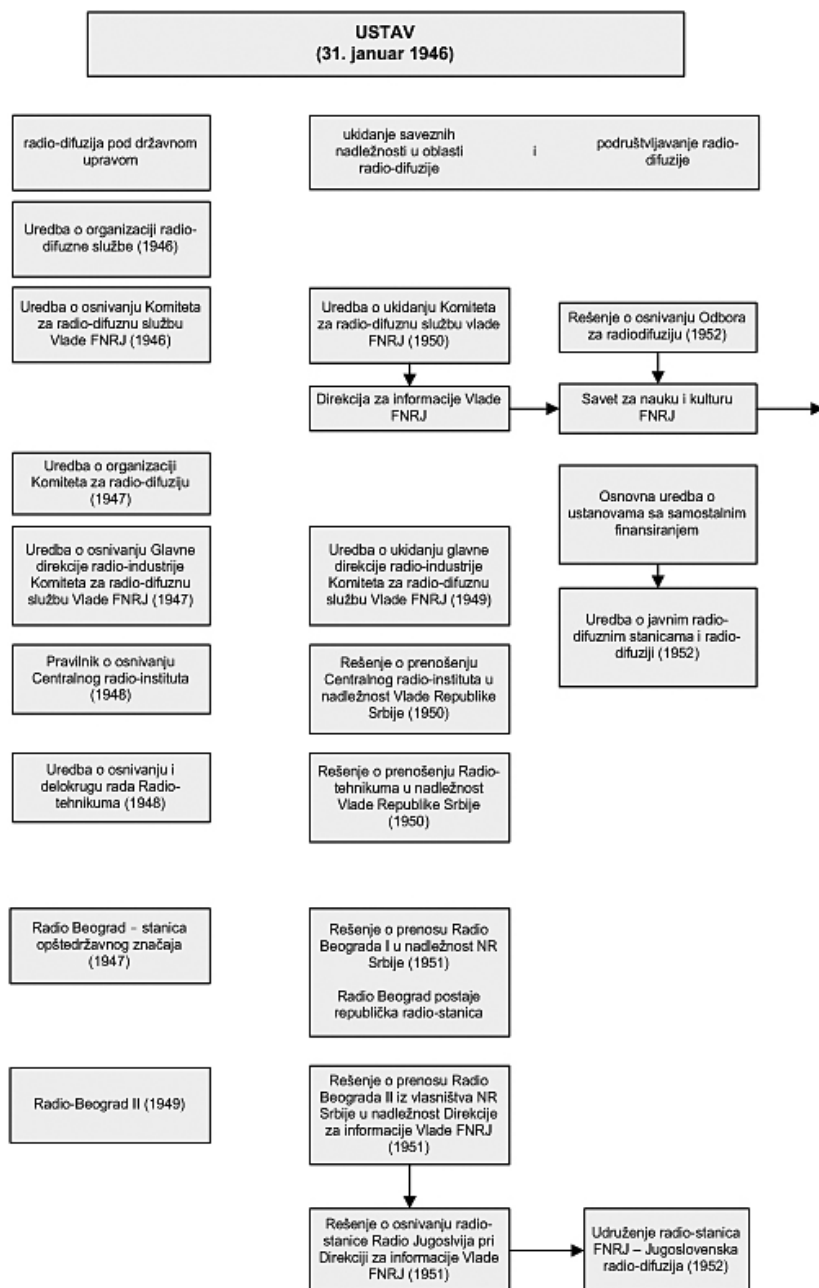
- Б., Б. “Југословенска радио-дифузија”. *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 8 (1952) 141: 2.
- Божовић, Божидар. “Скупи програми”. *Југословенски радио* 2 (1954а) 7: 4.
- Божовић, Божидар. “Штетна раздробљеност”. *Југословенски радио* 2 (1954б) 8: 4.
- Бркић, Берислав. “Мрежа или самосталне станице”. *Југословенски радио* 2 (1954) 9: 3.
- Булатовић, Милан et al. (ur.). *Овде Радио-Београд*. Београд: Радио-Београд, 1979.
- Булатовић, Милан. “До целовитог система пет програма”, у: Булатовић, 1979, 37–49.
- Бутаков, А. “За чешће извођење домаћих композитора”. *Радио Београд: илустровани часопис са редовним програмом радио-станице на средњим и кратким таласима* 2 (1946) 12: 15.
- Дадих, Бранислав. “Благовремена и објективна информација”, у: Булатовић, 1979: 79–101.
- Димитријевић, Жика. “Поводом III радио-фестивала Југословенске народне песме и игре”. *Југословенски радио* 4 (1956) 33: 2–3.
- Dimitrijević, Žika. “Музички програм и njegovi stvaraoci”. *Radio i TV problemi. Stručni bilten Jugoslovenske radio-difuzije* 4 (1958) 5: 22–28.
- Dimitrovski, Lazo. “Zakonski propisi u oblasti radiodifuzije”. *Југословенски радио* 5 (1957) 36: 3, 13.
- Fribec, Krešimir. “O problemima zajedničkog programa Radio-Zagreba i Radio-Beograda”. *Radio i TV problemi. Stručni bilten Jugoslovenske radio-difuzije* 1 (1958) 1: 21–22.
- Ilić, Ivana. “Celebrating the Revolutionary Anniversaries in the Radio Belgrade Musical Programme (1946–1963)”. *Musikos Logos* 1 (2014) 1. <http://m-logos.gr/issues/i0001/a0010-ilic/> (pristupljeno 29. 10. 2014).
- Југословенски радио (=Jugoslavenski radio) (=Jugoslovanski radio)*, 1 (1953) 1–44; 2 (1954) 1–52; 3 (1955) 1–52; 4 (1956) 1–52; 5 (1957) 1–52; 6 (1958) 1–48.
- Коцић, Љубомир, Миљковић, Љубинко. “Траговима сазвучја музике”, у: Булатовић, 1979: 103–128.
- Korać, Veljko. “O potrebi kritike programa naših radio stanica”. *Radio. Časopis Komiteta za radio-difuziju Vlade FNRJ* 1 (1948) 1: 9–15.
- Korać, V[eljko]. “Tehnička izgradnja i jačanje ideološkog uticaja našeg radija”. *Radio. Časopis Komiteta za radio-difuziju Vlade FNRJ* 2 (1949) 2: 1–4.
- Kostić, Đorđe. “Музичка обрада народних песама и наши музичари”. *Radio. Časopis Komiteta za radio-difuziju Vlade FNRJ* 1 (1948) 1: 23–29.

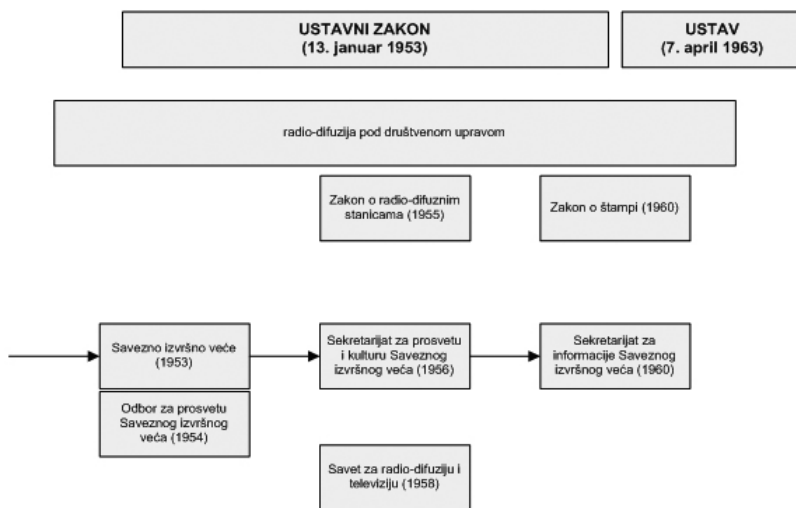

- М., П. “Савети и саветници у редакцијама Радио Београда”. *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 8 (1952) 134: 2.
- Maričić, Nikola. *Profili radija*. Beograd: Radio-televizija Srbije, 1994.
- Марковић, Дража. “О проблемима мреже радио-дифузних станица”, *Југословенски радио* 1 (1953) 24: 3.
- Марковић, Радивоје. “Прва годишњица Радио Београда”. *Радио Београд: илустровани часопис са редовним програмом радио-станице на средњим и кратким таласима* 1 (1945) 7: 2–3.
- М[арковић], Р[адивоје]. “О програму Радио Београда”. *Радио Београд: илустровани часопис са редовним програмом радио-станице на средњим и кратким таласима* 3 (1947) 36: 1–2.
- П., Б., ‘Људи и догађаји времена. Нова емисија коју припрема Радио Београд”. *Југословенски радио* 3 (1955a) 10: 3.
- Р., В. “Radio Beograd o sebi. Šta se može videti i saznati na izložbi Radio Beograda”. *Југословенски радио* 3 (1955b) 49: 3.
- Павловић, Миливоје, ир. *Дежурно ухо епохе (Радио Београд 1924–2000)*. Београд: Радио-телевизија Србије, 2000.
- Plavša, Dušan. “Музички програм Radio Jugoslavije”. *Југословенски радио* 1 (1953) 13: 7.
- П[лавша], Д[ушан]. “Музички програм у 1953. години”. *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 9 (1953) 143: 1–2.
- Пустишек, др Ивко. “Правни прописи – оквир у коме се развија и делује Радио Београд”, у: Булатовић, 1979: 257–272.
- Pustišek, dr Ivko. *Istorija zakonodavstva o radio-difuziji u Jugoslaviji. Međunarodna regulativa i jugoslovensko zakonodavstvo (1907–1986)*. Beograd: Savremena administracija, 1979.
- Радио Београд: илустровани часопис са редовним програмом радио-станице на средњим и кратким таласима* 1 (1945) 1–9; 2 (1946) 10–33; 3 (1947) 34–39.
- Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 3 (1947) 1–7; 4 (1948) 8–45; 5 (1949) 46–69; 6 (1950) 70–93; 7 (1951) 94–117; 8 (1952) 118–141; 9 (1953) 142–146.
- Radio: časopis Komiteta za radio-difuziju Vlade FNRJ* 1 (1948) 1; 2 (1949) 2–3; 3 (1950) 4.
- Радио Београд* 2, 1 (1950) 1–2; 2 (1951) 3–10.
- Radio i TV problemi. Stručni bilten Jugoslovenske radio-difuzije* 1 (1958) 1–5.
- Radio-televizija: časopis Jugoslavenskog radija i televizije* 6 (1958) 49–52; 7 (1959) 1–52; 8 (1960) 1–52; 9 (1961) 1–52; 10 (1962) 1–52; 11 (1963) 1–3.
- Рупник, Иван. “Проблеми музичког програма Радио Београда”. *Југословенски радио* 3 (1955a) 2: 3.

- Рупник, Иван. “Концертна сала и радиостудио”. *Југословенски радио* 3 (1955b) 20: 3.
- Simić Mitrović, Darinka. “*Da capo all’ infinito...*”. *Pola veka od osnivanja Simfonijskog orkestra i Hora Radio-televizije Beograd*. Beograd: Radio Beograd, 1988.
- Симовић, Ж. “Радио као средство за боље упознавање националних мањина”. *Југословенски радио* 3 (1955) 46: 20.
- Стефановић, Павле. “Нека начелна питања музичких програма радио станица”. *Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда* 8 (1952) 129: 12–13.
- Шпилер, Мирослав, “О обликовању музичких емисија”. *Радио Београд: илустровани часопис са редовним програмом радио-станице на средњим и кратким таласима* 3 (1947) 39: 7–8.
- Špiler, Mirko. “*Dosadašnja iskustva sa obradama narodnih pesama*”. *Radio. Časopis Komiteta za radio-difuziju Vlade FNRJ* 2 (1949) 3: 28–33.
- В., Н. “Нови закон о радиодифузним станицама. Друштвено управљање”. *Југословенски радио* 3 (1955) 45: 3.
- В., Н. “Сталност емисија”, *Југословенски радио* 4 (1956a) 8: 3.
- В., Н. “Радио и наша културна политика. Једна анкета проведена међу слушаоцима”. *Југословенски радио* 4 (1956b) 31: 6.
- Виторовић, Н. “Уређивање локалног програма”, *Југословенски радио* 3 (1955) 22: 3.
- Вукдраговић, Михаило. “Музика и радио”. *Радио Београд: илустровани часопис са редовним програмом радио-станице на средњим и кратким таласима* 1 (1945a) 1: 10.
- Вукдраговић, Михаило. “Наша народна музика на радиу”. *Радио Београд: илустровани часопис са редовним програмом радио-станице на средњим и кратким таласима* 1 (1945b) 2: 4–5.
- Вукдраговић, Михаило. “Проблеми народне музике”. *Радио Београд: илустровани часопис са редовним програмом радио-станице на средњим и кратким таласима* 3 (1947) 39: 1–2.
- Вулетић, Ж. “Активан биланс програмског рада Радио Београда”. *Југословенски радио* 3 (1955) 1: 3.
- Živković, Milenko. “*Mokranjčeva metoda obrađivanja narodnih pesama*”. *Radio. Časopis Komiteta za radio-difuziju Vlade FNRJ* 2 (1949) 2: 21–32.
- Жижић, Родољуб. “Од 2,5 тона до 2.000 килвата”, у: Булатовић, 1979: 51–78.

Prilog 1.
Uporedni pregled najznačajnijih događanja na zakonskoj ravni u polju radio-difuzije u FNRJ i statusnih transformacija programa Radio Beograda

Prilog 2.

Nedeljna shema programa Radio Beograda u decembru 1947. godine, Радио Београд: недељни програм станица Радио Београда, 3 (1947) 4, 10.

НЕДЕЉНА ШЕМА ПРОГРАМА РАДИО БЕОГРАДА	
ЈУТАРЊИ ПРОГРАМ	
5.55	Објављивање програма
6.00	Музика
6.30	Вести
6.45	Музика
7.15	Преглед београдске штампе
7.30	Музика
8.00	Саопштења; недеља: фискултурни програм
8.15	Недеља: музика
8.45	Недеља: саопштења
ПОДНЕВНИ ПРОГРАМ	
12.00	Тачно време, објављивање програма, затим извештај о водостању
12.20	Музика
13.00	Преглед штампе из Народних република
13.10	Музика
13.30	Музика; четвртак: књижевни прилог
13.45	Понедељак и уторак: Омладинска емисија; среда: Мали дечији концерт; четвртак: Музика; петак: Филмски преглед; субота: Културна хроника; недеља: Пионирска емисија
14.00	Музика; четвртак: Кроз словенске земље
14.15	Музика
14.30	Вести
14.45	Музика
15.00	Саопштења
ПОПОДНЕВНИ И ВЕЧЕРЊИ ПРОГРАМ	
17.00	Музика; четвртак: Емисија за село; петак: Омладинска емисија
17.15	Музика
17.30	Вести
17.45	Музика
18.00	Понедељак: Емисија за пионирски подмладак; уторак: Кроз словенске земље; среда: Из дечије књижевности; четвртак: Културна хроника; петак: Репортажа; субота: Приредни преглед; недеља: Емисија за село
18.15	Музика
19.00	Вести, затим метеоролошки извештај
19.20	Музика
20.00	Понедељак: Драма (мелодрама); уторак: Дневник; среда: Предавање; четвртак и петак: Дневник; субота: Емисија Општесловенског комитета; недеља: Недељни политички преглед
20.15	Музика (осим понедељником у 20.45)
21.00	Понедељак и четвртак: Емисија за Југословене у избегличким логорима; уторак и петак: Књижевни прилог; среда и субота: Кроз нове књиге и часописе; недеља: Фискултурни преглед
21.15	Музика
22.00	Вести
22.15	Музика
23.00	Последње вести
23.15	Музика
24.00	Објављивање програма за следећи дан.

*****

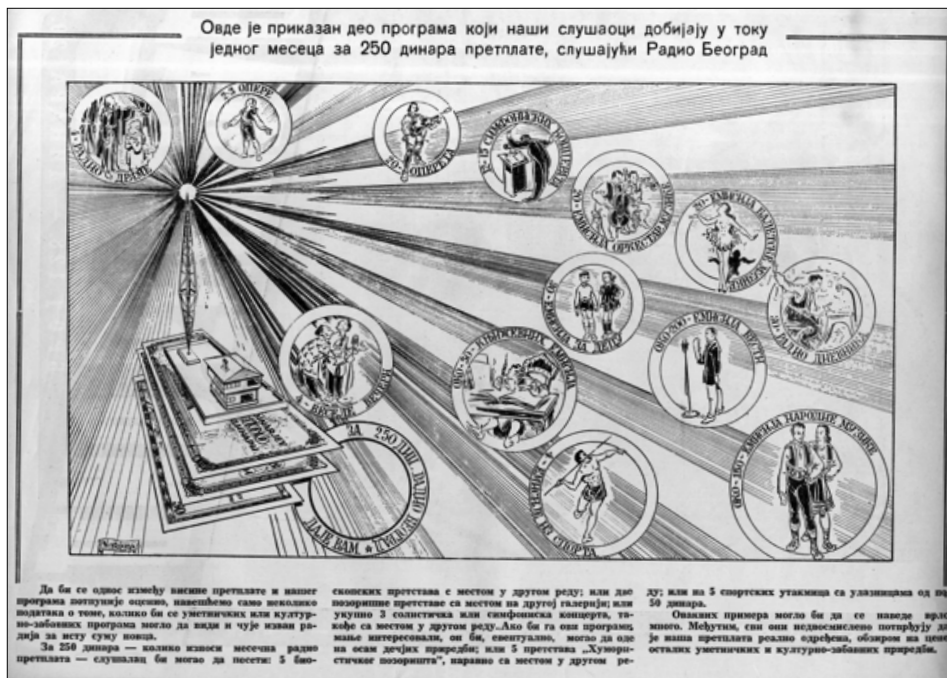

Prilog 4.
Struktura mesečnog programa Radio Beograda u junu 1952. godine.

Prilog 5.
 "Sličice" iz života Muzičkog odeljenja Radio Beograda,
 Jugoslovenski radio, 1 (1953)19, 2.

Kompozitor Mladen Ristić (desno) u kanceliji muzičkog odeljenja Radio Beograda

Pratnjačnik dr. Marko Šimunić: na videu brigu o planiranju muzičkog programa

Da li ćemo možda ikada više reći da su radio stariji u svetu, na i kod nas, nego da su radio stariji u Srbiji? Ovo pitanje možda će biti postavljeno na programu Jugoslovenskog radijskog glasila, ali to nije stvarno da je muzika mnogo starija od radio starija, a muzičari mnogo stariji od radio starija. I zato je tako da se radio stariji od muzike, ali to nije stvarno da je muzika mnogo starija od radio starija.

Oni stvaraju muzički program nosa u kome je teško zadovoljiti želje slušalaca

Stvoreni su ljudi koji su muzički program radio stariji od muzike, ali to nije stvarno da je muzika mnogo starija od radio starija. I zato je tako da se radio stariji od muzike, ali to nije stvarno da je muzika mnogo starija od radio starija.

Šta se u toku dana radilo? ...
 Pre svega — osetilo se žuborjenje. Kako izmisliti nešto novo i originalno? ...

Stvoreni su ljudi koji su muzički program radio stariji od muzike, ali to nije stvarno da je muzika mnogo starija od radio starija. I zato je tako da se radio stariji od muzike, ali to nije stvarno da je muzika mnogo starija od radio starija.

Ali, ako se to kaže, onda da ima i svoju drugu stranu i, čini mi se, tu je najvažniji aspekt stariji od muzike, ali to nije stvarno da je muzika mnogo starija od radio starija.

...stvarno da bi trebalo da bude delo naše narodne muzike... i misli, koje su delo naše narodne muzike...

...stvarno da bi trebalo da bude delo naše narodne muzike... i misli, koje su delo naše narodne muzike...

...stvarno da bi trebalo da bude delo naše narodne muzike... i misli, koje su delo naše narodne muzike...

radio stariji od muzike, ali to nije stvarno da je muzika mnogo starija od radio starija. I zato je tako da se radio stariji od muzike, ali to nije stvarno da je muzika mnogo starija od radio starija.

...stvarno da bi trebalo da bude delo naše narodne muzike... i misli, koje su delo naše narodne muzike...

...stvarno da bi trebalo da bude delo naše narodne muzike... i misli, koje su delo naše narodne muzike...

Urednik Ljubo Kalčić, urednik odeljenja muzike, i Branko Bumber, sekretar muzičkog odeljenja Radio Beograda. — Desno: Oni, koji stvaraju program muzičkog odeljenja Radio Beograda, kompozitor Mladen Ristić i pratnjačnik dr. Marko Šimunić — Poručnik i dr.

Urednik Ljubo Kalčić, urednik odeljenja muzike, i Branko Bumber, sekretar muzičkog odeljenja Radio Beograda. — Desno: Oni, koji stvaraju program muzičkog odeljenja Radio Beograda, kompozitor Mladen Ristić i pratnjačnik dr. Marko Šimunić — Poručnik i dr.

Urednik Ljubo Kalčić, urednik odeljenja muzike, i Branko Bumber, sekretar muzičkog odeljenja Radio Beograda. — Desno: Oni, koji stvaraju program muzičkog odeljenja Radio Beograda, kompozitor Mladen Ristić i pratnjačnik dr. Marko Šimunić — Poručnik i dr.

Urednik Ljubo Kalčić, urednik odeljenja muzike, i Branko Bumber, sekretar muzičkog odeljenja Radio Beograda. — Desno: Oni, koji stvaraju program muzičkog odeljenja Radio Beograda, kompozitor Mladen Ristić i pratnjačnik dr. Marko Šimunić — Poručnik i dr.